

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERK EN CONFESSIE 111 (slot)

In dit derde en laatste artikel willen we aandacht besteden aan de laatste ontwikkelingen in de jaren dertig met daaraan verbonden conclusies voor onze plaats en taak in het heden. In het voorgaande wezen we de gedachte af, dat er een confessie kan bestaan zonder kerk en eveneens dat er een kerk zonder confessie kan zijn. Alleen een kerk met confessie

Cultuuropdracht

In de jaren dertig werd Schilder ook aangevallen op zijn overtuiging, dat Gods geschiedenis met deze wereld in het paradijs is begonnen en dat ook na de zondeval dient teruggegrepen te worden op de cultuuropdracht van het paradijs. Volgens dr. O. Noordmans zou dit een 'nieuwe religie' zijn, die gekenmerkt wordt door 'bodemvastheid' op aarde. Dat deed hem denken aan het 'ras, bloed en bodem' van het Nationaal-socialisme in Duitsland, waar de gelijkgeschakelde evangelische kerk voor de wagen van Hitler werd gespannen.

Terloops wijzen we er op dat het juist Schilder was, die tegen dit Nationaal-socialisme waarschuwde. Hij was dan ook rapporteur op de synode van 1936, die het lidmaatschap van de NSB tuchtwaardig achtte. Maar ook het lid-

beginselen en christelijke politiek wilde weten. Geheel in de lijn van Karl Barth was daarbij het uitgangspunt dat God in de geschiedenis geen concrete, met ons meetrek-kende, christelijke opdrachten geeft. Al is het kwalijk, dat Noordmans zelfs een suggestie deed in de richting van het Nationaal-Socialisme, bij hem zelf heerste de overtuiging dat het voeren van christelijke politiek een hoogmoedig gebeuren is, een 'beschikken' over Gods Openbaring.

Volgens hem ligt alles sinds de zondeval in puin en zien we pas een nieuw geheel van de wereld in de eeuwigheid ontstaan. Al was hij niet een rechtstreekse aanhanger van Barth, toch ziet hij vandaag alles onder 'Gods oordeel' liggen. Omdat Schilder direct op de schepping, de **schep**-pingstaak, het **oerambt** teruggegrepen heeft, beschuldigt Noordmans hem ervan dat hij de theologie van het kruis niet in het middelpunt stelt. Schilder noemt dit standpunt een dualisme, waarbij geloof en cultuur van elkaar worden losgemaakt. Het evangelie staat niet tegenover het leven als zodanig, maar alleen tegenover het 'ellendige, verwrongen leven'. Christus in zijn lijden 'snakt naar leven en naar licht, naar jeugd en naar bloei, naar onsterfelijkheid en verzadiging van **vreugde**'.¹⁹

In een rede, die Noordmans op 7 november 1935 voor de theologische studenten van de VU hield, signaleert hij bij Schilder een cultuuroptimisme, waarover hij geen eindoordeel wil geven. Maar wel zegt hij meteen **veelbeteke-**

HOOFDARTIKEL

Kerk en confessie 111 (slot)

UIT DE SCHRIFT

Petrus' gevaarlijke hulp

KERKELEVEN

De Evangelische Beweging 111 (slot)

PERSCHOUW

KUNST

**Een Mondriaan
in een Lion Cachet**

**Geloof en wetenschap in de
Gouden Eeuw 111 (slot)**

zeggen, dat ik dezen toon onheilig vind en nimmer het modernisme zoo duidelijk op klompen de kerk heb hoo- ren binnenstappen'.

Schilder vat meteen de handschoen op en geeft Noordmans de volle ruimte om zijn standpunt in het eigen blad van Schilder, *De Reformatie*, uiteen te zetten. Ook daarin spaart Noordmans hem niet: 'Ik heb mij afgevraagd, of dit nog wel hetzelfde geloof is, waarin ik opgevoed ben, of dat hier een nieuwe religie bezig is uit te groeien... dat de vraag zich opdringt, of ze niet uit een ander evangelie haar sappen trekt'. Hij herhaalt wat hij al eerder publiek voor de studenten van de VU had gezegd: Het komt aan de *kerk* toe, een eindoordeel te geven. Hij voegt er zelfs aan toe: en dat ligt 'ogenblikkelijk op haar weg'.

Geheel in de lijn van deze opwekking kwamen de hoogleraren V. Hepp en H.H. Kuyper met aanklachten tegen Schilder op een kerkelijke vergadering, de synode van Amsterdam 1936. Ze spraken over dwalingen die bestreden moesten worden. Daarbij keken ze in de richting van Schilder en wie hem volgden. In dezelfde tijd begon Hepp met een reeks brochures onder de alarmerende titel: *Dreigende deformatie*.²⁰ Daarmee begon een procedure die leidde tot de schorsing en afzetting van Schilder, die niet langer waardig bevonden werd 'leraar van de kerk' te zijn en 'dienaar van het goddelijk Woord'. Een procedure, die ook leidde tot scheuring in de Gereformeerde Kerken. En daarmee zijn we gekomen tot het laatste onderdeel van deze lezing.

Kerk met confessie

Drs. Veldman heeft in zijn schets uitvoerig getekend, hoe het tot synodale behandeling van de meningsverschillen in

de Gereformeerde Kerken is gekomen. We gaan dit niet herhalen. Wel willen we erop wijzen dat vooral de overtuiging van schilder, en wie hem volgden, inzake de kerk een dominerende rol heeft gespeeld. Hij bestreed immers de leer van dr. A. Kuyper dat de vele kerken naast elkaar een vorm van 'hogere ontwikkeling' betekende en dat deze pluriformiteit geen nadeel, maar een voordeel moet worden genoemd. Daarmee hangt samen dat 'interkerkelijke' samenwerking moet worden toegejuicht. Deze kreeg onder meer gestalte in de Calvinistenbond, door Schilder en de meeste gereformeerde voorgangers bestreden. We zien dan ook op de synode van 1936 de vroegere opposenten van Schilder weer aantreden. Onder meer prof. Hepp en prof. H.H. Kuyper, die door Schilder in het begin van de jaren dertig onder vuur waren genomen.

Zij schoten nu terug met kerkelijke aanklachten. En ze werden daarbij gesteund door de vroegere aanhangers van Geelkerken, bij wie het met hand en tand vasthouden aan de gereformeerde confessie toch al een doorn in het oog was. Zo ontstond het verschijnsel dat de conservatieve stroming in de Gereformeerde Kerken, die onverbiddelijk aan de opvattingen van A. Kuyper vasthield, gesteund door de progressieve stroming, die allang van diens gedachten afstand genomen had, zich samen wierpen op de reformatorische stroming, die kerk en confessie bij elkaar wilde houden. Ook een buitenstaander als dr. F.H. von Meyenfeldt komt tot deze conclusie: 'Een zekere "upper ten", die al lang zich een eigen stijl veroorloofde, en "de gereformeerde zede" vaarwel zei, greep nu de kans om van de zelfkant tot een centrale positie door te dringen'.²¹

Veldman noemt een groot aantal namen van hen, die door terugkeer naar Schrift en belijdenis een verfrissende en reformerende invloed in de Gereformeerde Kerken hadden. Velen van hen kwamen in de jaren veertig tot Vrijmaking, maar niet allen. Er waren onder hen die wel met de Vrijmaking meegingen, maar die een vrijheid zochten, los van het Kuyperianisme, maar ook los van de gereformeerde confessie. Zij wendden zich na korte tijd van de Vrijmaking af, omdat zij de verbinding kerk en confessie niet zagen zitten. We gaan nu niet breed het voorspel schetsen, dat in 1944 leidde tot het treurspel van het uitbannen van veel gereformeerde belijders. Het tragische is dat men van Kuypertiaanse zijde hen als nieuwlichters zag, terwijl ze juist op het reformatorische elan van A. Kuyper en anderen teruggrepen. Dat daarbij kritiek werd geoefend op bepaalde opvattingen van Kuyper neemt niet weg, dat verder gebouwd werd op de goede aanzetten, die hij heeft gegeven. Daarbij werd ook gewezen op zijn aanvankelijk belijdenisgetrouwe kijk op de kerk. Wat dit betreft ontwikkelden K. Schilder en anderen geen louter nieuwe gedachten, maar grepen terug op de beste gereformeerde tradities.

Laat ik daarvan een enkel voorbeeld mogen geven. In *De Heraut* van 17 dec. 1882 schreef A. Kuyper: 'Alle degenen, die één in Belijdenis zijn, *moeten* eindigen met in één kerkelijk verband saam te komen'. Daarbij wijst hij op de kracht van de belijdenis: 'Die waarheid, en die *alleen*, is uw *belijdenis*. En nu zeggen we, dat, indien er

KERNREDACTIE:
DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DR. G.J. VAN MIDDELSKOOP, PROF. DR.
M. TE VELDE

OVERGEREDACTIELEDEN:
DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. B. LUITEN,
PROF. DR. C.J. DE RIJTER, DRS. H. VELDMAN.

MEDEWERKERS:
J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK, J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK

REDACTIE-ASSISTENT:
W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265 AG Kampen, Tel. (05202) 31201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES
Uitgeverij Oosterbaan & Le Combre B.V., Postrekening 406640 t.n.v.
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes Tel. (011W) 15591.

ABONNEMENT
f 85,75 per jaar: f 46,25 per halfjaar: studenten f 70,25 per jaar (binnenland)
Buitenland: f 144,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).
Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie K op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah.
Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES
Prijs f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

twee kerken zijn, die in deze *belijdenis* overeenstemmen, ze ook op den duur in geen *twee* kerken kunnen zitten, maar eindigen moeten met in één *kerk* saam te komen'. Dus: kerk en confessie! Daarbij beriep Kuyper zich uitdrukkelijk op wat de confessie belijdt inzake de ware en valse *kerk*.²² Ook zijn zoon, dr. H.H. Kuyper, die later zo'n felle tegenstander van Schilder zou worden, dacht in dezelfde geest. Zo schreef hij bijv. in 1894: 'Volgens onze Ned. Geloofsbelijdenis maakt, wie de Gereformeerde Kerken in Nederland verlaat en een andere kerkformatie opricht of zich hierbij voegt, zich schuldig aan *scheurmakery* en doet tegen de instelling van God'.

Daarin stonden de voorgangers uit de Afscheidingen die uit de Doleantie zij aan zij. Het heftig verzet tegen de reformatorische beweging, die op deze gezamenlijke overtuiging teruggreep, kwam dan ook voort uit een *samenwerkingsdrang*, waarbij men de kerkgrenzen wilde overschrijden. En daarbij speelde ook een stuk kerkpolitiek een grote rol.

Daarom was het funest dat de synode van 1936 een commissie benoemde, die tot opdracht had opvattingen die van de tot nog toe gangbare meningen afwijken, te onderzoeken. Want daarbij kwam de zaak niet uit de verf, of deze gangbare meningen zelf niet afwijken van de reformatorische erfenis. Meer dan eens is erop gewezen dat geen enkele kerk om een dergelijk onderzoek had gevraagd. Naar gereformeerd kerkrecht had de synode van 1936 het recht niet, op eigen initiatief een dergelijk onderzoek te starten. Dat dit toch gebeurde hing samen met de aantasting van het gereformeerde kerkrecht, die aan een synode geen eigen, ambtelijke bevoegdheid toekent. Het was begonnen op de synode van Assen 1926, die tot tuchtmaatregelen op dr. Geelkerken overging. Hoezeer deze terecht veroordeeld was, het was Greijdanus, die tegelijk protesteerde tegen dit ambtelijk optreden van de synode. Maar in 1936 werd de synode als 'moeder' van de kerken gezien, die een eigen inklevend (*tucht*)recht zou bezitten.²³ Deze misplaatste opvatting leidde tot het geducht optreden van de synoden van de jaren veertig, die naast de binding aan de leer van Kuyper, tot scheuring leidde in de Gereformeerde Kerken.

Drs. Veldman geeft treffende citaten door, waaruit blijkt onder welk ongelukkig gesternte het kwam tot het kerkelijk behandelen van de zogenaamde meningsverschillen. H.H. Kuyper sprak over een toestand in de kerken, *ernstiger* dan ooit, ernstiger ook dan in de dagen van Assen. Als de kerk niet spreekt, vreest hij, dat zij afwijkt van het geloof, dat aan de heiligen is overgeleverd. Volgens hem zou zelfs Calvijn geen autoriteit meer hebben. Een enormiteit, omdat juist de reformatorische beweging zich sterk op Calvijn oriënteerde. Kuyper sprak schamper over 'baardeloze knapen', die de geest van de revolutie zouden voorstaan. V. Hepp verwees zelfs naar het woord van Christus, dat dwalingen werden toegelaten. Aan de treffende citaten van Veldman zou ik nog een willen toevoegen en wel van K. Schilder op dezelfde synode. Hij noemt de dag waarop de synode tot kerkelijke behandeling van de meningsverschillen overging – door H.H. Kuyper stelselmatig leerge-

schillen genoemd – 'een van de donkerste in het leven der Geref. Kerken van den laatsten tijd en dat zoowel door wat verzwegen als wat gezegd is'.

Niet ontkend kan worden, dat met name van de zijde van de theologische hoogleraren aan de *W* deze hetze tegen de reformatorische beweging werd ontketend. Veldman noemt de figuur van de toen *fungerende* synode-praeses, ds. J.L. Schouten, die wel 'de bisschop' werd genoemd. Hoezeer deze werd *beïnvloed* door genoemde W-hoogleraren, blijkt uit een persoonlijke mededeling van prof. dr. D.H.Th. Vollenhoven, die ook tot de beklagden behoorde. Volgens hem is er achter de schermen gekonkeld. Op een vrijdag had hij college gegeven en kwam in de senaatszaal. Daar zaten aan tafel ds. schouten, dr. H.H. Kuyper, dr. F.W. Grosheide, dr. C.G. Aalders en dr. H. Waterink. Er viel plotseling een stilte, aldus Vollenhoven. 'Daaruit werd mij duidelijk dat er echt gekonkeld is. Aan Schouten werd voorgeschoteld wat hij moest doen op de synode.'²⁴

Men kan zeggen: wat moeten we met zo'n persoonlijke mededeling? Wel, deze kan duidelijk maken, waarom K. Schilder in zijn boek *Looze kalk* over de *zedelijke* crisis in de Gereformeerde Kerken spreekt. De sfeer was vergiftigd door wantrouwen, persoonlijke geraaktheid en kerkpolitiek. Dat is de bittere les van het verleden. Laten wij in het heden met het oog op morgen daartegen waken. En laten we ook in deze tijd kerk en confessie bij elkaar houden. Elke echte reformatie zet immers in met het *ernst* maken met de centrale plaats van de kerk van Christus in deze wereld.

Ik denk aan de bekende uitspraak van Calvijn: Wie de kerk niet als moeder heeft, heeft God niet als Vader.

Ik denk tenslotte ook aan wat A. Kuyper eenmaal schreef: 'Men zegt mij telkens: "In het geloof zijn wij het eens, al verschillen wij op het punt van de kerk"', daarmee het denkbeeld ingang gevend, dat mijn geloofsinzicht en mijn zienswijze in het kerkelijke los naast elkaar staan, door geen innerlijke geestesband saam hangen...'. Zijn hele ziel komt daartegen in opstand. Hij durft het zelfs op zich te nemen *aan* te wijzen, dat het inzicht in de belijdenis *omtrent* de kerk beslissend is voor de eerste geloofsbeginnselen.²⁵

Daarom houden we in de lijn van deze reformatorische erfenis vol dat er geen confessie zonder kerk kan bestaan, ook geen kerk zonder confessie, maar alleen de kerk met confessie.

W.G. de Vries

¹⁹ Zie hierover Harinck, *a.w.*, bl. 306,307.

²⁰ Zie hierover ook het artikel 'Schilderen de Vrijmaking' van W.G. de Vries in *Geen Duimbreed*, red. J. de Bruijn en G. Harinck, Baarn 1990, bl. 165 v.v. De opmerking van G. Harinck: 'De suggestie van W.G. de Vries en J.J.C. Dee, dat Noordmans in *De Reformatie* op een kerkelijke procedure inzake Schilder heeft gezinspeeld, bemst op een misverstaan van Noordmans' bedoeling', wordt niet onderbouwd en is m.i. geen weerlegging van deze gedachte. Zie Harinck, *a.w.*, bl. 306 (noot).

²¹ F.H. von Meyenfeldt, *De christelijke levenswandel*, Wageningen, z.j., bl. 24.

²² Zie K. Schilder, *De Kerk*, deel II, Goes 1962, bl. 352,355.

²³ Zo betoogde dr. A.D.R. Polman dat elke synode het recht heeft eigen initiatieven te nemen. Zij is volgens hem 'hoedster van de ware leer' en 'moeder van de kerk'. In N. Scheps, *Interviews over 25 jaar Vrijmaking*, Kampen 1970, bl. 22.

²⁴ Verslag van een gesprek tussen prof. dr. D.H.Th. Vollenhoven en ds. W.G. de Vries op 17 oktober te Amstelveen.

²⁵ A. Kuyper, *Confidentie*, Amsterdam 1873, bl. 49.

PETRUS' GEVAARLIJKE HULP

Simon Petrus, die een zwaard had, trok het, en hij trof de slaaf van de hogepriester en sloeg hem het rechteroor af; de naam nu van de slaaf was Malchus. Jezus dan zeide tot Petrus: Steek het zwaard in de schede; de beker, die de Vader Mij gegeven heeft, zou Ik die niet drinken?

Joh. 18 : 10 en 11

Bijna was het zover, dat Jezus geboeid, als hun gevangene, door de soldaten werd weggevoerd, zijn lijden tegemoet. Ze hadden Hem kunnen arresteren, maar niet omdat Hij zich niet tegen hen had kunnen verweren. Maar doordat Hij het hun had toegestaan. Omdat Hij wilde lijden en sterven. Hij wilde als de Goede Herder zijn leven inzetten, het leven afleggen, voor zijn schapen. Zo had Hij ook aan de soldaten de vrije aftocht afgedwongen voor zijn discipelen: 'Als jullie Mij dan zoeken, laat hen dan heengaan'. En hoe graag ze waarschijnlijk de discipelen met Jezus hadden willen arresteren, de soldaten hadden toen geen hand meer tegen de discipelen kunnen uitstrekken.

Bijna was het zover. Maar Petrus is er ook nog! Zoals veel mannen in die tijd draagt hij een kort zwaard. Dat trekt hij en hij slaat ermee naar de eerste de beste die maar dichtbij staat. Achteraf bleek het een slaaf van de hogepriester te zijn; Malchus heette hij. We kunnen vermoeden dat Malchus vooraan stond, omdat hij een fakkel of een lamp droeg, waarmee de gezichten en de bewegingen van de tegenstanders goed zichtbaar moesten worden gemaakt.

Het is duidelijk dat Petrus een handgemeen wilde uitlokken, waardoor de gevangenneming van Jezus misschien zou kunnen worden voorkomen: wie weet waartoe hij en de andere discipelen samen in staat waren als ze met de moed van de wanhoop het gevecht aangingen! Petrus laat zien dat het geen grootspraak was geweest, toen hij gezegd had: 'Ik zal mijn leven voor U inzetten!'

Hoe reageren wij op dit optreden van Petrus? Met een toegeeflijke glimlach: zo herkennen we je weer, Petrus? Jij ook altijd met je impulsieve gedrag! Maar toch wel erg moedig! En we zien ook duidelijk dat je erg veel van de Here Jezus hield. 't Is eigenlijk toch wel heel mooi wat je deed. Je bent voor ons een voorbeeld van zelfopofferende liefde tot Jezus.

Maar het was helemaal niet mooi wat Petrus deed. Hij wilde Jezus, die zich gewillig liet arresteren, tegen zich-

zelf in bescherming nemen. Hij meende, voor de zoveelste keer, beter te weten wat Jezus moest doen of laten, dan Jezus zelf. Nog maar even geleden, bij de voetwassing tijdens de Paschaviering, was dat het geval geweest. En bij Caesarea Filippi: 'Dat verhoede God, Here, dat zal u beslist gebeuren!' Toen had Jezus gezegd: 'Ga weg, achter mij, satan, want je bent niet bedacht op de dingen van God, maar op die van de mensen'. Maar nu, in Gethsémane, aanvaardde Petrus nog niet dat Jezus als de Christus moest lijden en wilde lijden en zijn leven geven. Judas, in wie de satan gevaren was, had inmiddels zijn werk gedaan. Hij was tot een figurant geworden die zijn plaats had ingenomen onder Jezus' vijanden. Het grote gevaar kwam nu niet van Judas, maar van Petrus, als werktuig van de satan.

Zoals Jezus zich koninklijk voor de gevangenneming beschikbaar had gesteld, zo overwon Hij ook de verzoeking die door Petrus tot Hem kwam: 'Petrus, steek het zwaard in de schede. Daar is die beker, gevuld met het Mij door de Vader toebedeelde lijden, zou Ik die niet drinken?' Trouw tot in de dood aan zijn Vader en zo ook trouw tot in de dood aan zijn discipelen, aan Petrus, aan ons.

Had Petrus goede bedoelingen? Handelde Petrus uit liefde tot Jezus? Maar wat heb je aan goede bedoelingen, als het doel verkeerd is? Wat schiet je op met liefde, als die liefde je wil dwarsbomen in de gehoorzaamheid aan God? Die liefde is het allergevaarlijkstewat er is. Jezus is er niet voor bezwiken.

Wat blijft er over voor ons?

Schaamte, dat een van ons – de eerste Christus-belijder, het eerste, gelaatbepalende lid van de kerk – geprobeerd heeft Jezus op het laatste nippertje, bij de ingang tot zijn lijden, ten val te brengen. Zijn discipelen, Petrus voorop, hebben Hem de morele steun onthouden, toen Hij voor hen ging lijden en sterven. Ze hebben alleen maar tegen-gewerkt.

Dankbaarheid, dat Jezus toen in de gehoorzaamheid aan zijn Vader heeft volhard. Hij bedoelde het echt goed. En wat had Hij ons lief!

A.P. van Dijk

DE EVANGELISCHE BEWEGING 111 (slot)

*In onze voorgaande twee artikelen gaven we aan, dat onder de naam van de Evangelische Beweging zich allerlei groeperingen presenteren. Daarbij gaven we uitvoerig aandacht aan de Vrije Evangelische Gemeenten, die tot de gematigder groeperingen behoren en ten dele haar wortels hebben in het Reveil en de Afscheiding van het begin van de negentiende eeuw. Een methodistische inslag met nadruk op de persoonlijke bekering viel daarbij te constateren. Ook bleek deze nadruk op de persoonlijke vroomheid onverschilligheid mee te brengen ten aanzien van de zichtbare eenheid van de kerk. Het gelovig individu staat in het middelpunt. Grote nadruk wordt dan ook gelegd op allerlei bekeringsgeschiedenissen, waarin het persoonlijk element een grote rol speelt. Dit komt heel duidelijk naar voren, wanneer we nu een **volle evangelie gemeente** kort in kaart willen brengen.*

Volle Evangelie Gemeente

Een van de vele groeperingen, die onder de naam van de Evangelische Beweging zich presenteren, zijn de volle evangelie gemeenten. Zij pretenderen, in tegenstelling tot de bestaande protestantse kerken, de kenmerken van de oorspronkelijke christelijke gemeenten van het Nieuwe Testament te vertonen. Daarom willen zij ook het spreken in tongen, het genezen op gebed en andere charismatische gaven in praktijk brengen. In dit opzicht leunen ze sterk aan tegen de Pinkstergemeenten die blijkens hun naam ook alle gaven, die op Pinksteren zichtbaar werden, in meerdere of mindere mate herhaald willen zien. We gaan daarop nu niet verder in. Over het verschijnsel van 'het spreken in tongen' en de 'genezing op het gebed alleen' zou nog heel wat te zeggen zijn. Maar dit laten we nu rusten. Ik heb daar breed over geschreven in mijn boek *Het ene Woord en de vele sekten*, Goes 1984.

Het gaat me nu vooral om het *enthousiasme*, dat in veel volle evangelie gemeenten zichtbaar wordt en dat een bepaalde aantrekkingskracht heeft op, met name, veel jon-

geren. Daarbij vergeleken achten ze gereformeerde kerkdiensten maar star en conservatief.

Ik heb een presentatie van een dergelijke volle evangelie gemeente voor de televisie gezien. Deze geeft een goede indruk van wat men in een samenkomst beleeft. Tijdens het zingen van een 'geestelijk lied', met begeleiding van allerlei muziekinstrumenten, ziet men zo'n gemeente steeds meer in extase komen. De handen gaan omhoog, de ogen sluiten zich, de lichamen deinen mee, en steeds worden liederen herhaald waarin de Heer geprezen wordt. In een steeds weer herhaald refrein, loopt de lof op de Heer uit op een haast in trance verkeren van de gelovigen, waarin de religieuze gevoelens hoog oplopen.

Wanneer we ons afvragen, hoe een dergelijke 'begeestering' dient te worden getaxeerd, moet ik denken aan de opmerking van iemand die in het blad *In de Waagschaal* daarvan een impressie geeft. Het doet hem denken aan wat in de kringen van de *Transcendente Meditatie* gebeurt. Daar krijgt ieder een zogenaamde *mantra* mee, een woord waarop hij zich moet concentreren. Zich daarop concentrerend en mediterend, raakt men 'high' en komt boven het stoffelijke uit en verkeert in hogere sferen.

Zonder daarmee ware gelovigen te willen kwetsen, ben ik toch wel bang, dat het steeds maar aanroepen van de naam van Jezus, onder begeleiding van meeslepende muziek, een dergelijke functie heeft in deze evangelische kringen. Het gevaar dreigt, dat men zich door gevoels-emoties helemaal 'verliest' in deze vorm van gezongen meditatie. Een soort Jezu-latrie. Als ik dan bedenk dat de apostel Paulus ons oproept nuchter in het geloof te zijn (2 Tim. 4 : 5), kom ik in een andere sfeer dan deze religieuze extase oproept.

Meer dan eens is erop gewezen, dat *geloofservaring* nooit meer kan en mag zijn dan wat in het geloof uit Gods Woord ontvangen en ervaren wordt. Ik kan nooit meer *ervaren* dan wat ik *geloof*. Om een alledaags voorbeeld te gebruiken: wie fietservaring wil opdoen, moet leren fietsen. Wie dus geloofservaring wil kennen, moet leren *gelooven*. En dat geloven komt tot stand door het Woord van God. Dat houdt een zeker weten en een vast vertrouwen in, van wat God ons in zijn Woord beloofd heeft. Dan zal de klank van Gods Woord zeker weerklank in ons leven ontvangen. Daarop heeft prof. dr. C. Trimp ons duidelijk gewezen. Maar die weerklank komt uit het hart en leven van onderscheiden mensen.

Onderscheiden weerklank

Laat ik dat mogen verduidelijken. Iemand die een onverwacht en prachtig geschenk ontvangt, zal daarop reageren

naar zijn inslag en karakter. De een zal met schitterende ogen en enthousiaste dankbetuigingen reageren. Een ander wordt er stil van en zegt niets. Een derde zal zich bezinnen op een passend dankwoord. Mensen, ook gelovige mensen, zijn nu eenmaal verschillend. Maar iemand die niet meteen uitbarst in enthousiaste uitingen van blijdschap, hoeft niet minder blij te zijn dan iemand die zijn gever meteen om de hals valt. Niet voor niets wijst Paulus er in 1 Kor. 12 op, dat de leden van het lichaam van Christus niet allemaal gelijk zijn. Laten we dat ook in dit opzicht bedenken. Er zijn mensen die 'met het hart op de tong' leven, ook in geestelijk opzicht. Er zijn ook mensen, die zich meer gereserveerd opstellen en niet zo gauw met hun innerlijk te koop lopen. Laat de een de ander er niet minder om achten! In het gewone leven zijn er mensen, die zo met hun gevoelens te koop lopen, dat anderen zich generen. Dat kan ook op geestelijk gebied gebeuren. Er kan een vorm van geestelijk exhibitionisme bestaan, die genant overkomt. Een mens loopt nu eenmaal niet met zijn diepste gevoelens te koop. Dat heeft niets met gebrek aan geloofsbeleving te maken, maar wel met iemands structuur. En daarvan geldt dat de 'genade' de 'natuur' niet vernietigt.

Het valt me dan ook op dat de bijbel niet zozeer spreekt over geloofsbeleving, die men dan met elkaar moet uitwisselen, maar wel over rekenschap geven van de hoop die in ons is. Maar die hoop richt zich dan op de belofte van God in het evangelie. Het 'getuigenis van Jezus', waarvan Openb. 19 : 10 spreekt, betreft zich dan ook niet op een getuigenis van wat iemand zelf ervaren heeft, maar op Christus' heilswerk tot onze verlossing. Dat we daarmee blij zijn, zal ieder op zijn eigen wijze uiten. Daarbij zullen we elkaar niet met eigen *ervaring*, maar alleen door Gods rijk *makende openbaring* mogen en moeten dienen.

Perfectionisme

In mijn eerste artikel heb ik beloofd, een voorbeeld te geven van het gevaar dat het *perfectionisme* van bepaalde evangelische gemeenten meebrengt. Een verpleegkundige had een goede vriendin, een enthousiast type. Van de gereformeerde kerk ging ze over naar een volle evangelie gemeente. Geen wonder, zei deze verpleegkundige, want ze zoekt het nu eenmaal in enthousiasme. Soortgelijke zielen trekken elkaar aan. Terzijde: dat is volgens mij ook het gevaar van allerlei 'bewegingen' rondom de kerk van Christus. In de kerk dient men rekening te houden met 'allerlei leden', ja, de minst sierlijke leden moeten daar extra aandacht *krijgen*. En daarbij spelen zeker ook allerlei karakters een rol. Maar bij groeperingen buiten de kerk, dreigt het gevaar dat 'gelijksoortige mensen' elkaar aantrekken. Dat lijkt 'vol', maar het is 'arm'.

Maar dit nu verder terzijde gelaten, de vriendin van de door mij genoemde verpleegkundige zei tegen haar: Ik ben zo blij en heb ervaren dat ik van al mijn onvolkomenheden en verslavingen verlost ben: ik rook niet meer, ik drink niet meer enz. Prijs de Heer! Even later liep de ver-

pleegkundige over de gang van het ziekenhuis en zag rook onder de deur van een WC uitkomen. En wie kwam eruit? Jazeker, haar vriendin, die nu stiekum zat te roken. Waarom ik u dit verhaal vertel? Niet om iemand te discrimineren. Want wie zijn wij? Maar wel om te wijzen op het gevaar van *perfectionisme* en *moralisme*, dat aan bepaalde evangelische kringen niet vreemd is. En dat heeft tot achtergrond een onbijbelse leer, hoezeer men zich ook op het volle evangelie beroept.

De leer namelijk, dat gelovigen volmaakt moeten zijn, altijd blij moeten wezen, boven verslavingen, ziekten en depressies verheven moeten zijn. Deze leer heeft heel veel mensen het leven zuur gemaakt. Want als ze hun onvolkomenheden ervaren, hun halfheden en gebreken, hun gebrek aan blijdschap en elan, dan raken ze nog dieper in de put vanwege deze 'leer' dat echte gelovigen boven dergelijke zwakheden verheven moeten zijn.

In de put

Laten we dan eens letten op wat David in Psalm 142 ons leert.

Dit 'leerdicht' van David was een gebed 'in de spelonk', uit het leven gegrepen dus. Het was de spelonk van Adullam, waarin allerlei mensen bij hem kwamen die in moeilijkheden zaten en die verbitterd waren, zegt 1 Samuël 22 : 1-3. Bepaald niet een blij gezelschap. Ze schreeuwden het uit van ellende. Want ze riepen met luider stem tot de Here.

Let daar goed op. Ze riepen de God van het verbond aan. Ze balden niet in het wilde weg hun vuisten. Nee, ze stortten hun klachten over Gods aangezicht uit. Het waren dus gelovige mensen, die hun benauwdheid aan de Here bekend maakten. Inderdaad, hier klinken klachten op. Maar het waren klachten van *gelovige* mensen. De leer dat gelovigen altijd blij moeten en *kunnen* zijn, versmelt hier als sneeuw voor de zon. Je zou zelfs kunnen zeggen, dat David en zijn mannen het moeilijk hadden *vanwege* hun geloof. God had immers David tot koning laten zalven. Maar in de praktijk kwam daar niets van terecht. Zijn situatie was zo ellendig, dat hij moest onderduiken en dat zijn ouders naar Moab moesten uitwijken, een heidens land. Maar in dat alles riepen zij de Here aan. Ze wisten waar ze met hun klachten heen moesten. Dat is ook een stuk geloofsbeleving.

Men spreekt vandaag veel over de noodzaak van geloofsbeleving en er wordt terecht op aangedrongen. Maar dat is heel iets anders dan altijd blij zijn, nooit in de put zitten, alsof het geloof een *succesformule* is.

David zat in 'de kerker'. Hij is met alles vastgelopen. We hoeven dat woordje 'kerker' niet eens letterlijk te nemen, want geen mens had hem gevangen gezet. Saul kon hem niet te pakken krijgen. Maar wel voelt hij zich als in een gevangenis, geestelijk, want hij zit volkomen vast. Daarom laat God dit *alles* toe? De Here zelf is immers het adres van zijn klacht. Laten we daar goed op letten. Hij maakt hier geen mens enig verwijt. Hij redeneert niet, zoals moderne theologen vandaag doen, dat God er ook

niets aan kan doen en het toezien heeft. Nee, hij legt zijn klacht rechtstreeks voor de Here neer. Daarom is het een Psalm die ook voor ons vandaag zo belangrijk is.

Nee, we zijn niet allemaal David. Maar er zijn ook vandaag mensen, die net als hij, volkomen vastzitten. Ze leven als in een gevangenis. In het Oude Testament was een gevangenis vaak een put. Denk maar aan Jeremia die in een put geworpen werd (Jer. 38 : 6). De meest hermetisch gesloten gevangenis in die tijd. Als iemand niet touwen naar beneden wierp, kwam je er nooit uit. Mensen die 'in de put zitten', zitten vandaag ook letterlijk gevangen. Ze zien geen licht meer in het leven en vragen zich af: waarom laat God dit toe? Het is een benauwdheid, die vaak door anderen niet te peilen valt. Je kunt niet meer lachen en je kunt niet meer huilen. Het hele leven lijkt in duigen te vallen. Soms lijkt je wel een stuk beton, waaruit elk gevoel verdwenen is. Van blijdschap is in elk geval geen sprake meer. Je leeft als in een gevangenis en je ziet nergens meer licht in. Eigenlijk is er nog maar één schreeuw in je hart tot God: Voer mij uit de kerker, 'uit de put'.

Geloofsbeleving

Dat is ook geloofsbeleving. Geloofsbeleving is niet altijd: wat voel ik mij blij en warm van binnen, maar ook: wat ben ik dor en kil van binnen. Daarmee hebben juist ongelovigen geen moeite, want 't is toch alles toeval en niets heeft enige zin.

Maar echte gelovigen gaan met dit gevoel van gevoelloosheid – als ik het zo mag zeggen – naar de Here toe en leggen hem die benauwdheid voor. En je roept uit de diepte: Here, voer mij uit de kerker, die put, waarin ik vastgelopen ben. Dat is een ander evangelie dan altijd blij zijn en hallelujah roepen. Dat soort christendom is oppervlakkig en heeft zich ver verwijderd van de diepten van de Psalmen, die in Christus zijn vervuld. Ik denk aan diens klacht aan het kruis: Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten? Dat was ook een klacht uit de diepte. En meteen een Psalmwoord, eenmaal uitgeroepen door een mens op aarde. Maar tegelijk gedicht met het oog op Christus, die echt door God verlaten werd. En wij mogen nu belijden dat wij nooit door God verlaten worden. Maar dat is iets anders dan dat we ons nooit verlaten voelen. Dat we nooit meer 'in de put zitten' en dat we altijd blij moeten zijn. Dat heeft de apostel Paulus ook onder woorden gebracht. Zeker, hij heeft ook opgeroepen tot een zich verblijden in de Here, elke dag opnieuw. Maar tegelijk heeft ook hij klachten gekend over een zware last, die hem zelfs aan zijn leven deed wanhopen; hij zat in de druk en was om raad verlegen, maar in dit alles stelde hij zijn vertrouwen op God (2 Kor. 1 : 9). Zoals ook David hier maar niet zijn klachten uitschreeuwde, in het wilde weg en zonder adres, maar ze voor de Here neerlegde.

Versmachten van de geest

Maar David ziet geen hulp, ook niet van Gods kant. Daarom versmacht zijn geest in hem. En dat is een echt ver-

smachten geweest. Hij had geen geestelijke veerkracht meer. Zijn geest ging tegen de vlakke en kon zich niet meer oprichten. Hij raakte diep in de put.

En nu moeten wij niet gaan redeneren: maar die hulp was er toch wel. Hij riep toch de Here aan? En wie is een Helper als de Heer alleen? Ja, die redenering kennen wij vandaag bij het 'altijd vrolijk' christendom. Zit je in de put? wel, roep de Heer aan en je bent blij. Ben je ziek? wel, roep de Heer aan en je wordt genezen. Ben je geestelijk in de war? wel, roep de Heer aan en je wordt normaal. Ben je homofiel? wel, roep de Heer aan en je bent er zo van af.

Met dergelijke leuzen zijn al wat mensen tot wanhoop gebracht. Want, wanneer dit niet lukt? Wat dan? Dan kreeg je te horen: je geloof deugt niet, je bent bij God ver onder de maat geraakt, het zit goed fout bij jou. Zo wordt het smachtend geloof vermoord en worden mensen zelfs letterlijk tot zelfmoord gebracht.

Hoe heel anders spreekt de bijbel. Wie in een kerker leeft, is door andere mensen niet meer te bereiken. Dat heeft David ondervonden en tienduizenden met hem. Als mijn geest in mij versmacht, als alle gevoel en blijdschap mij ontvalt, dan kent de Here mijn weg. Dat heeft de Heilige Geest aan David geleerd. Dat wil Hij ook ons vandaag leren. Het gaat over de 'moeizame weg', die een mens soms heeft te gaan.

Laat ik u daarvan een voorbeeld mogen geven van een gereformeerd psychiater met tientallen jaren ervaring. Hij zegt: Je raakt diep onder de indruk van de triestheid, waarin de mensen gevangen zitten. Dus: de kerker, de put uit deze Psalm! Ze zijn één brok somberheid. Ze draaien in eenzelfde neerslachtige kring rond. Je woorden dringen niet meer tot hen door, ze stuiten af op de massieve depressie als op een stuk beton. En je lijdt zelf met hen mee in hun nood van een ondoordringbare eenzaamheid en machteloosheid.

Ja, ook dat hoort bij het lijden van de tegenwoordige tijd, bij het zuchten van de hele schepping, waar Paulus in Romeinen 8 over spreekt. En David, de vader van Christus, heeft dit smachten van de geest, dit zuchten, ook gekend. Dat was 'het pad' dat de Here kende. Het kan ook een 'lijdensweg' zijn. En waar ligt de grens? Dit lijden bestaat in lichamelijke en geestelijke ziekten. En wat zijn er veel ziekten met dodelijke afloop. De één kan sterven aan een hartaanval, de ander aan kanker en een derde aan een psychische ziekte. Er zijn ziekten tot de dood, ook psychische ziekten. Dit leven wordt in het doopsformulier een 'voortdurend sterven' genoemd. Dat komt op ons af in slopende ziekten. Ook in slopende psychische ziekten, die dodelijk blijken te zijn. Maar als onze geest in ons versmacht, zodat alles wegvalt, dan kent de Here 'ons pad'. Dan blijft Hij ons deel in het land der levenden, dat is: zolang ik leef. Ook al voel ik dat niet meer, ook al merk ik dat niet meer, ook al beleef ik dat niet meer, ik blijf ook dan Gods onverliesbaar eigendom. Dan is er maar één uitkomst: dat God ons uit deze kerker mag voeren. Een kerker, die zo hermetisch gesloten kan zijn, dat

woorden niet meer doordringen, zelfs bijbelwoorden niet. Nee, zulke kerkers, dat in de put zitten, wordt aan de gelovigen niet bespaard. Had u het anders gedacht? Stel u voor: wie in God gelooft wordt nooit ziek, **krijgt** nooit een ongeluk, wordt nooit vervolgd en raakt nooit in een geestelijke depressie. Dan zou het geloof de beste ziekteverzekering zijn. Ik betaal mijn premie: ik geloof. En God keert mij meteen uit: onkwetsbaar zal ik worden naar lichaam en geest, een perfect mens zonder gebreken. Dat is het valse evangelie van de zogenaamde charismatische beweging.

Maar zo spreekt het ware evangelie niet. Gods kinderen zijn wel onschendbaar – niemand kan ze uit de hand van Christus rukken – maar ze zijn niet onkwetsbaar. Hoe kwetsbaar ze zijn, het blijkt uit het lijden van deze tijd, naar lichaam en geest. Het blijkt uit 'de kerker' waarin iemand kan zitten, zodat geen mens hem meer kan bereiken. Dit hoort ook bij het lijden van deze tijd.

In Romeinen 8 wordt duidelijk gezegd dat de verlossing in Christus in ons huidige lichaam niet te zien is. Gelovigen kunnen evengoed ziek worden als niet-gelovigen. Ze kunnen een ongeluk **krijgen**. Ze kunnen een dodelijke kwaal oplopen. Ze kunnen psychisch ziek worden, want dat behoort ook tot ons lichamelijk bestaan. Lichaam en geest vormen een eenheid. Lijden naar lichaam en geest horen bij de barensweeën van de komende eeuw. Zeker, het zijn weeën, ze veroorzaken pijn en verdriet. Maar het zijn barensweeën, ze wijzen op het nieuwe leven dat komt. En als dit nieuwe leven er is, zijn de weeën vergeten, zegt Christus zelf. Daarom, geen nood, de bede van David, 'voer mij uit de kerker', wordt verhoord. De Here doet dat soms hier, in dit leven. Zoals bij David die tenslotte uit deze kerker werd bevrijd. Maar niet altijd. Het kan ook pas gebeuren bij ons sterven, wanneer we in één keer in de ruimte worden gesteld, in het eeuwig zalig leven. Het gebeurt op Gods tijd. En Gods tijd is de allerbeste tijd. Het gebeurt door Christus onze Heer, die door God verlaten is, opdat wij nooit meer door Hem verlaten worden.

Dat is geloofsbeleving die 'het volle evangelie' in rekening brengt.

W.G. de Vries

Zijn boeken over vrouw-zijn ook interessant voor heren? Waarom niet! De achterflaptekst van de bundel *Kiezen zonder spijt* stelt, dat we in de kwestie van de werkende moeder te maken hebben met één van de belangrijkste vraagstukken in deze tijd. Vier (vrouwelijke) auteurs geven een uitwerking van het thema. Hun persoonlijke betrokkenheid wordt voelbaar wanneer zij in het 'Woord vooraf' de werktitel van hun boekje prijsgeven. Die luidde: *Slachtoffers van de liefde*. Want, zo wordt gesteld: 'De romantische liefde eist haar tol van vrouwen als zij na hun huwelijk, bij het verzorgen van kinderen, te maken **krijgen** met onlustgevoelens over hun maatschappelijke situatie'.

Deze titel haalde het niet. Gelukkig maar. Zo'n typering is te dramatisch voor gereformeerde dochters, die in de huwelijksboot stappen. In veel gevallen realiseren zij zich heel goed dat hun vrouw-zijn in korte tijd en op langere termijn, grote gevolgen kan hebben. Dat overvalt hen niet, ook al overziet niemand de toekomst. Geen slachtoffers dus. De uiteindelijke titel werd *Kiezen zonder spijt*. De bedoeling daarvan is aan te geven, dat je als vrouw een vorm van leven moet zien te vinden waar je zelf achter staat. Dat kan een leven thuis zijn, of een leven als werkende moeder.

De schrijvers hopen in christelijke **kring** de bezinning op gang te brengen over een probleem, dat in hun ogen te vaak wordt miskend, de onrust- en onlustgevoelens bij vrouwen in de gereformeerde gezindte. Mij lijkt het toe dat deze bezinning al lang gaande is en ook al antwoorden heeft opgeleverd. De vraag is dus, wat dit boek over dit onderwerp biedt.

Een historische schets wordt gegeven door Mieke Wilcke-van der Linden. Zij vergelijkt de positie van de vrouw, zoals die in het (verre) verleden was, met de huidige. **Bronnen** voor bestudering zijn dikwijls literaire uitingen, brieven en opvoedkundige boekjes uit een bepaald tijdvak. Verschuivingen worden door de tijd heen zichtbaar. Misschien nog interessanter is, dat in eenzelfde tijdvak het leven van vrouwen in ons land er heel verschillend kon uitzien. De maatschappelijke situatie drukt daar een stempel op. Zou dat vandaag niet ook gelden ten aanzien van de keuzevrijheid van vrouwen inzake de combinatie gezin en betaald werk?

Hier en daar laat de schrijfster haar voorkeur en afkeuring blijken. Zo blijkt zij niet veel te moeten hebben van de gedachte dat de man een krachtige en gebiedende natuur heeft, en de vrouw van nature een volzaam en zacht wezen is (Bilderdijk). Maar zoals we van mevr. Wilcke uit andere publikaties gewend zijn, wordt de kritiek sober verwoord.

Iets geprononceerder neemt Hilde Wijnne-Hoekert haar

standpunt in. Zij juicht het toe dat mannen, meer dan vroeger, bezig zijn met het vaderschap en de daarbij behorende taken. De schrijfster meent dat onze samenleving daarop nog onvoldoende is ingesteld. De bewustwording is, om zo te zeggen, de structuur voornit. In positieve zin zal dat kunnen veranderen door de Wet op het Ouderschapsverlof en de Wet op de Basisvorming. De laatste wet stelt dat zorgen en verzorgen een taak is voor mannen en vrouwen. Een maatschappelijke ontwikkeling in die richting, wordt belemmerd door de hoge status die aan betaald werk wordt toegekend. Mevrouw Wijnne vindt daarom dat mensen moeten afstappen van de gedachte, dat betaald werk beter is dan onbetaald werk. Het lijkt mij echter idealistisch te denken, dat via deze invalshoek de bereidheid van mannen om een even grote gezinstak op zich te nemen als vrouwen hebben, zal toenemen. De vraag dringt zich dan op, of mannen een morele verplichting daartoe hebben. Met andere woorden: moet aan de vader en de moeder van een aantal kinderen eenzelfde recht op betaald werk toegekend worden? Als dat het geval zou zijn kan het nog gaan spannen in menig gezin! Mijns inziens had de schrijfster vanuit haar visie deze vraag niet mogen laten liggen.

In een derde artikel wordt in vogelvlucht de positie van de vrouw in de bijbel beschreven. Vrouwen horen uiteraard gewoon bij de mensheid, en daarom verbaast het niet, dat de schrijfster een scala aan door vrouwen uitgevoerde taken kan vinden in de bijbel. Op sociaal en ook op godsdienstig terrein betekenden zij veel voor het volk, waarmee God zijn verbond had gesloten.

Toch zijn er in haar dienst door God opgelegde beperkingen. Onder het O.T. is het priesterschap niet voor hen weggelegd. In de tempel is er een aparte voorhof voor vrouwen. En hoe is dat in de tijd vanaf Jezus' komst op aarde.

De schrijfster, mevr. J. Klein Jan Balke, laat weten dat Jezus zich onderscheidt van andere rabbi's, doordat Hij vrouwelijke volgelingen had. En ook Paulus doorbreekt een taboe als hij er positief over is, wanneer vrouwen meewerken aan de verbreiding van het Evangelie. De conclusie wordt getrokken, dat vrouwen in de bijbel 'gelijker' aan mannen zijn dan in de gereformeerde gezindte de praktijk is. In de bijbel is geen mannelijke en vrouwelijke dominantie. Een korte exegese van hier belangrijke teksten wordt aangereikt. De oproep om onderdanig te zijn (niet te heersen), wordt telkens verklaard vanuit de achtergrond van het pas bekeerd-zijn van vrouwen. Hun christen-zijn gaf vrouwen een nieuwe positie in de gemeente en in de maatschappij, die vrouwelijke heerszucht in de hand kon werken. De schrijfster stelt dat de bijbel niet is bedoeld als boek met voorschriften voor alle tijden, en roept 'de gereformeerde gezindte' op om vrouwen in de kerk meer mogelijkheden te bieden, ondermeer door de ambten voor haar open te stellen. Deze laatste stap wordt in het korte bestek van dit verhaal wel heel snel gezet.

Maar als zodanig bracht deze werkwijze mij de in dit blad gepubliceerde schooldagrede van prof. Douma in herinnering (vgl. *De Reformatie*, 69e jrg., nr. 11). Hoe belangrijk is de daar door hem behandelde vraag, op welke manier wij ons in allerlei kwesties op de bijbel hebben te beroepen, ook als het gaat over de positie van de vrouw in de gemeente.

Een maatschappelijke keuze tenslotte, is gemaakt en beschreven door mevr. E. Geerars. Zij geeft ervaringen weer die ze als **echtergenote/moeder** van vier kinderen en coördinator desktop publishing opdeed. Om buitenshuis mimte, erkenning en kansen te **krijgen** geeft ze anderen verantwoordelijkheden en macht (!) in haar gezin. Het gezin is daardoor veel minder afhankelijk van de moeder dan anders wel het geval is.

Onrust- en onlustgevoelens komen ook aan de orde in een boekje voor vrouwengespreksgroepen, *Daar ben je moeder voor*. Op deze gevoelens wordt begrijpend ingegaan; ze worden eerder gerelativeerd dan als drijfveer voor maatschappelijke veranderingen gezien.

Kritische vragen over de verdeling van taken en betaalde arbeid zijn niet aan de orde. De auteur, mevr. Tj. Lemstra-van der Kooi, tekent zichzelf als een moeder, die herkenbaar zal zijn voor vele anderen: vol inzet voor de gezinsleden, meestal tevreden, af en toe vervuld met twijfels over de zin van het bestaan en steun zoekend in het Woord van God.

K.J. van der Sloot-te Velde

N.a.v. Edith Geerars e.a., *Kiezen zonder spijt*, Uitg. Boekencentrum. Omvang 108 pagina's; prijs f 19,90.

Tj. Lemstra-van der Kooi, *Daar ben je moeder voor*, Uitg. Kok Voorhoeve. Omvang 76 pagina's; prijs f 14,90.

EEN MONDRIAAN IN EEN LION CACHET

Op dit moment zijn er in Nederland twee tentoonstellingen waar werk te zien is van een kunstenaar uit het begin van deze eeuw, die lid was van een Gereformeerde kerk. Het gaat om Piet Mondriaan (1872-1944) en Carel Lion Cachet (1864-1945).

*Mondriaan kwam uit een orthodox-hervormd gezin en was van 1893 tot 1915 belijdend lid van de Gereformeerde Kerk van Amsterdam. Het gezin Lion Cachet ging in Amsterdam met de Doleantie mee. Carel verhuisde in 1901 naar Vreeland en was daar lid van de Gereformeerde kerk.**

Behalve dat beide kunstenaars van gereformeerden huize waren, blijken hun levens een aantal opvallende parallellen te vertonen. Daarnaast zijn er echter ook enorme contrasten op te merken, zeker op het gebied van hun artistieke prestaties. In hoeverre daarbij hun levensovertuiging een rol gespeeld heeft, is op dit moment niet altijd even duidelijk. Het onderzoek daarnaar is eigenlijk nog maar pas begonnen.

Mondriaan in Amsterdam

Het Amsterdamse Gemeentearchief toont Mondriaans kunstzinnige activiteiten in en rond Amsterdam, vanaf zijn komst naar die stad in 1892 tot aan zijn vertrek naar Parijs, eind 1911. We zien hem als schilder van stadsgezichten, van de rustieke sfeer langs de Amstel ten zuiden van de stad en aan het Gein bij Abcoude. Werken die rust en stemmigheid uitstralen, opgezet in grote vlakken en met een bijzondere belangstelling voor evenwichtige vlakverdeling. Eigenschappen die ook in het late, abstracte werk terug te vinden zijn.

Het vroegste Amsterdamse werk is waarschijnlijk allemaal voor gereformeerde kennissen gemaakt. Op de tentoonstelling hangt een (overigens technisch nogal slecht) wintergezicht op 'Het Singel', gezien ongeveer halverwege de weg van Mondriaans kamer boven de boekhandel van Höveker-Wormser aan de Kalverstraat bij het Spui, en het woonhuis van de familie Wormser aan het Singel. Een an-

der geëxposeerd doek is het bijna topografisch nauwkeurige 'Het Broekerhuis aan de Amstelveenseweg', gemaakt voor de gereformeerde textielhandelaar Barend Jan Lindeboom, die het betreffende pand in 1889 had gekocht. In een vitrine ligt een boek, door Höveker-Wormser in 1894 uitgegeven, waaraan Piet Mondriaan een bijdrage leverde in de vorm van enkele illustraties. Ook wordt voor het eerst het lidmatenboek van de Gereformeerde Kerk van Amsterdam tentoongesteld, waarin de inschrijving van Mondriaan als belijdend lid vermeld staat.

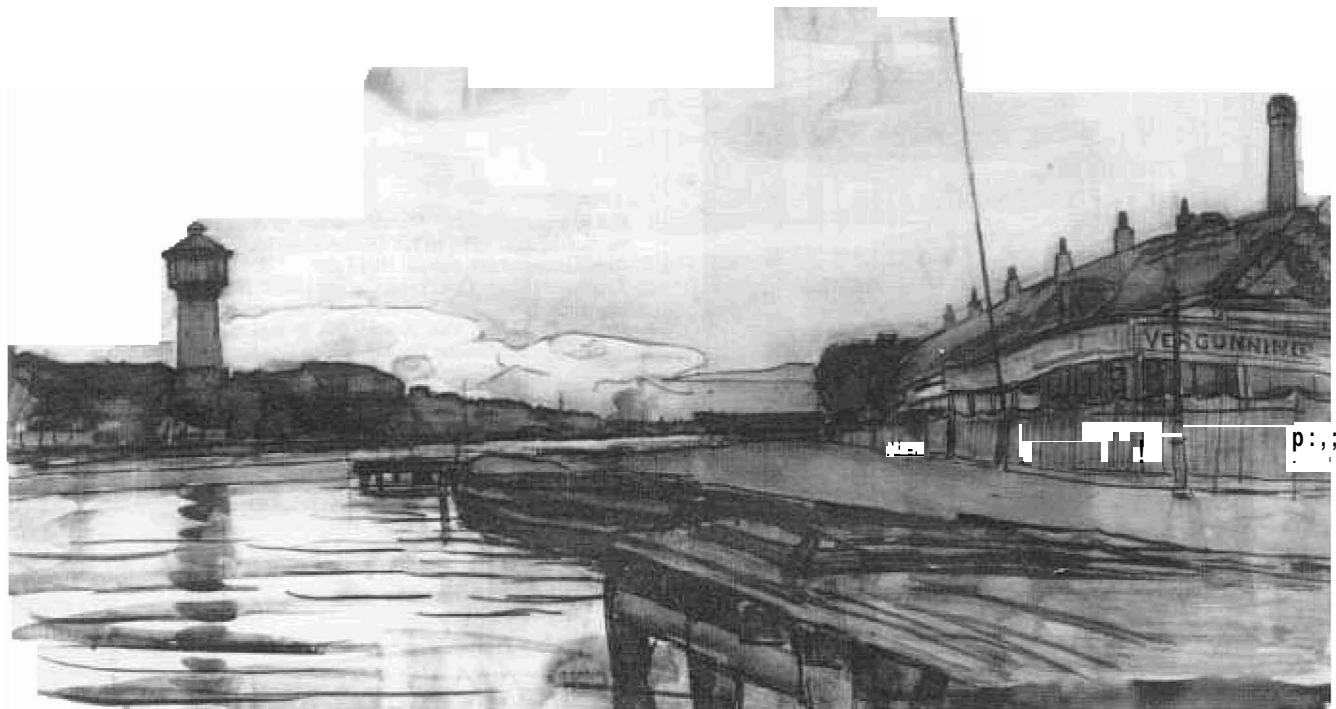
De bij de tentoonstelling behorende catalogus brengt nieuw materiaal over Mondriaans gereformeerde relaties. Door middel van genealogisch archiefonderzoek werden opdrachtgevers, kopers, studiegenoten en andere kennissen nageetrokken. Daarbij werd overigens geen gebruik gemaakt van de archieven van de Gereformeerde en de Hervormde kerk, zodat gegevens over die gereformeerde relaties enigszins fragmentarisch zijn gebleven. Zo duiden de namen op van de tandarts Biersteker, de aannemer Egbert Kuipers en zijn zoon Tjeerd, die tientallen gereformeerde kerkgebouwen ontwierp, de hervormde families Barendrecht en Hogerzeil (de laatste was hervormd predikant in de hoofdstad) en de gereformeerde textielhandelaren Lindeboom en Harrenstein.

Een opmerkelijk staaltje van kunsthistorische recherche is wel het localiseren van een tekening van Mondriaan, waarop de gevel van een huis aan de Hemonylaan staat, met daar achter de koepel van het Paleis voor Volksvlijt. De enige mogelijkheid van waaruit die tekening gemaakt kon zijn, was de achterkant van huizen aan de Govert Flinkstraat. Het raam dat juist dit uitzicht gaf, was van de kamer van de 'kunstenaar van christelijken huize' Thomas Balfoort, de maker van een buste van Abraham Kuiper. Men neemt nu dus aan dat beide kunstenaars elkaar gekend hebben.

Uit het onderzoek blijkt ook dat het aantal contacten buiten gereformeerde kring in de periode 1897-1903 snel toenam. Steeds meer kennissen van Mondriaan hadden een anarchistisch-politieke of een theosofisch-religieuze achtergrond. Vermoedelijk leidde dat in 1903 tot een identiteitscrisis. Na een jaar verblijf in Uden (Noord-Brabant) blijkt Mondriaans artistieke loopbaan duidelijk door moderne trends bepaald te gaan worden. Uiteindelijk zouden die leiden tot zijn toetreden tot de Theosofische Vereniging in 1909.

Lion Cachet op de wereldzee

Het Drents Museum in Assen heeft een grote overzichtstentoonstelling ingericht van de in Amsterdam geboren

Piet Mondriaan: Café 't Vissertje aan de Amstel bij de Omval. aquarel, circa 1907.

en getogen sierkunstenaar en ontwerper **Carel Adolph Lion Cachet**.

Lion Cachet behoort tot de pioniers van de Nederlandse 'Art Nouveau' of 'Jugendstil', een stroming in de beeldende kunst en de architectuur die zich kenmerkt door het gebruik van plantaardige motieven en golvende lijnen. Vanaf ongeveer 1890 tot na 1910 heeft deze stijl zijn stempel gedrukt op de vormgeving van zowel gebouwen, interieurs, vormgeving van gebruiksvoorwerpen alsook van vrije en toegepaste beeldende kunst.

De kunstenaar debuteerde in 1892 met een op zijde gebakt erediploma. De techniek was ingegeven door de door hem zeer bewonderde Javaanse sarongs die hij gezien had. De vormgeving ervan was echter zeer eigentijds. Aanvankelijk was hij als graficus werkzaam en ontwierp hij kalenderbladen, bladversieringen en boekbanden. In 1897 ontwierp hij het interieur voor het huis van zijn toekomstige schoonouders aan de Keizersgracht in Amsterdam. Een jaar later maakte hij voor de stad Amsterdam een 'kroningsbordje', dat in een oplaag van bijna 700.000 werd aangemaakt en aan de schoolkinderen uitgedeeld. Ter gelegenheid van het huwelijk van Koningin **Wilhelmina** maakte hij voor het Nederlandsch Bijbel Genootschap een prachtige kast met daarin alle bijbeluitgaven, voorzien van een gebatikte perkamenten band.

In 1905 brandde het gebouw van de Gereformeerde Kerk van **Vreeland af**. De kerkeraad gaf gemeentelid Lion Cachet opdracht een nieuw gebouw te ontwerpen. Hij bedacht een sobere maar heldere inrichting, met een fraaie

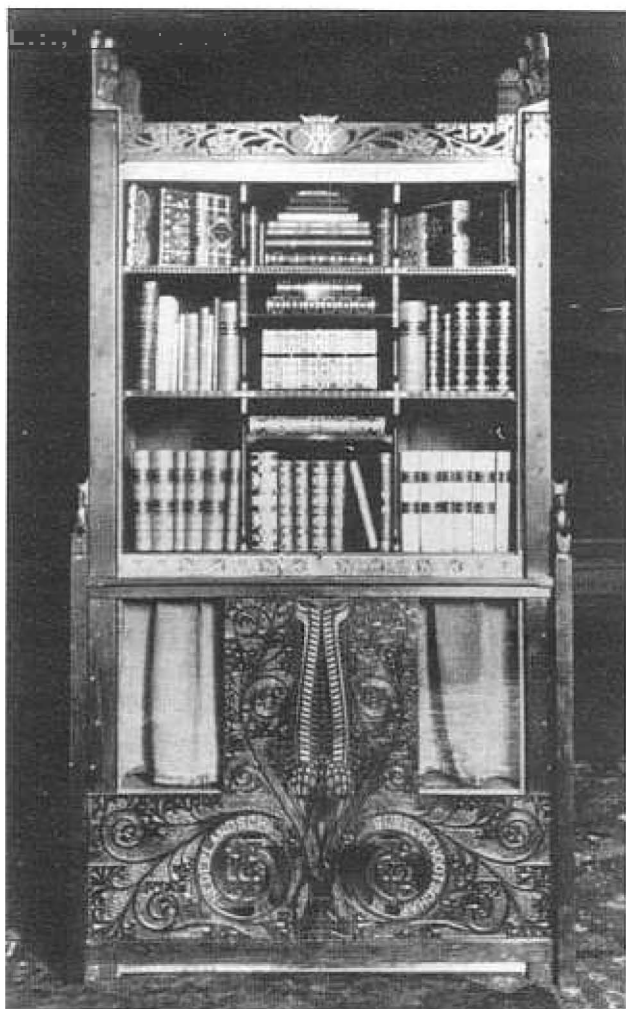
decoratie op de houten balken van het tongewelf. Het gewelf zelf is bekleed met kurk. Spoedig daarna begon hij aan zijn levenswerk: het inrichten van de eerste-klasseverblijven van Nederlandse passagiersschepen. Tientallen schepen van de Stoomvaart Maatschappij Nederland, de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij en de Java-China-Japanlijn zijn door hem van interieurs voorzien. Steeds bedacht hij daarvoor een geheel samenhangend **decoratiesysteem** met een thema, afgeleid van de naam van het schip. Vanaf 1930 kwamen er zeven Nederlandse bankbiljetten in omloop die door hem werden ontworpen.

Bijzonder triest was het dat Lion Cachets levenswerk door oorlogshandelingen grotendeels op de bodem van de oceanen is terecht gekomen. Slechts enkele **scheepsinterieurs** zijn bewaard gebleven.

Volgens informatie van het museum is het opmerkelijk dat **Carel Lion Cachet**, ondanks zijn artistieke vorming in een klimaat van verzet tegen een sterk doorgevoerd 'l'art pour l'art', als anti-revolutionair buiten de socialistische en religieus-mystieke opvattingen van zijn tijd heeft gestaan.

Twee lijnen

Bovenstaande **opmerking** uit het persbericht van het Drents Museum karakteriseert Lion Cachets levensweg. Hij is de Kerk altijd trouw gebleven, ook al zag hij scherp haar gebreken als het ging om de houding ten opzichte van kunst en kunstenaars. Als kunstenaar is hij altijd dienend geweest en heeft hij de realiteit niet uit het oog ver-

Carel Lion Cachet: Boekenkast met alle uitgaven van het Nederlandsch bijbel Genootschap. note- en ebbhout, gebatikt perkament, 1901.

loren. Heel anders was dat bij Mondriaan, die langzaam aan vervreemde van de Kerk en zijn heil zocht in utopische en mystieke filosofieën.

Desondanks zijn er een aantal opvallende parallellen. Beide kunstenaars kwamen uit een onderwijzersgezin en beiden volgden ze eerst de opleiding tot tekenleraar. Ongetwijfeld zullen ze elkaar ook ontmoet hebben, in de eredienst of bij kerkelijke vergaderingen. Maar ook in de stad: Lion Cachet exposeerde bij kunsthandel Van Wisselingh en Co in de Kalverstraat, vlakbij waar Mondriaan woonde. De laatste had connecties met de architect Karel de Bazel, die ook vaak het atelier bezocht van Maurits van der Valk aan de Amsteldijk waar Lion Cachet wel over de vloer kwam.

In 1901 kreeg Lion Cachet van de kunstenaarsvereniging Arti et Amicitiae de opdracht een ebbhouten kast met snijwerk en koperbeslag te maken voor een map met 173 aquarellen, geschilderd door de leden van de vereniging ter ere van het huwelijk van de koningin. Een van die aquarellen, een chrysant van de hand van Piet Mondriaan, is te zien op de Amsterdamse expositie, terwijl de kast

zelf nu op de tentoonstelling in Assen staat.

Zowel Lion Cachet als Mondriaan waren ook actief in kunstenaarsverenigingen. Verder was Mondriaan een der oprichters van het tijdschrift 'De Stijl', terwijl Lion Cachet zijn krachten gaf aan het tijdschrift 'Wendingen' van de architectuurstroming 'De Amsterdamse School'.

J.M. de Jong

N.a.v. tentoonstelling 'Mondriaan aan de Amstel 1892-1912', te zien tot en met 15 mei 1994 in het Gemeentearchief, Amsteldijk 67 te Amsterdam. Geopend ma. t/m za. 10-17 uur.

Tentoonstelling 'C.A. Lion Cachet (1864-1945)', te zien in het Drents Museum, Brink 1 en 5 te Assen, tot en met 10 april 1994. Geopend di. t/m za. 11-17 uur. Van 29 april t/m 26 juni zal deze tentoonstelling ook te zien zijn in Museum Boymans-Van Beuningen te Rotterdam.

* Zie voor Mondriaans kerklidmaatschap mijn 'Piet Mondriaan en de Gereformeerde kerk van Amsterdam', in: *De Reformatie*, 67e jrg., nrs. 31,32; 9 en 16 mei 1992. Op Lion Cachet vestigde ik ook al eerder de aandacht. Zie mijn '150 jaar inrichting en gebruik van gereformeerde kerkgebouwen', in: *De Reformatie*, 62e jrg., nr. 18; 7 febr. 1987.

REEDS 140 JAAR

donatus **VERZEKERT**
VERTROUWD

DONATUS,

- is bij uitstek specialist in het verzekeren van kerkelijke eigendommen
- verricht gratis inspecties en taxaties door eigen, speciaal opgeleide bouwkundig experts
- is een non-profit maatschappij. De winst wordt aan de leden/verzekerden uitgekeerd in de vorm van premie-restitutie. (Over de afgelopen 10 jaar gemiddeld 50%!)
- kent op maat gesneden polisvoorwaarden, zoals een extra-kostendekking indien na een schade het gebouw niet meer voor kerkelijke diensten kan worden gebruikt en naar elders moet worden uitgeweken.

Onderlinge Verzekering
Maatschappij Donatus u.a.

Postbus 5055
5201 GB 's-Hertogenbosch

Telefoon 073 - 122166
Telefax 073 - 890365

Vraag vrijblijvend om een offerte of gesprek, ook als u nog elders verzekerd bent. Het verplicht u tot niets.

GELOOF EN WETENSCHAP

IN DE GOUDEN EEUW 111 (slot)

..die is als een bruydegom, uytgaende uyt zijn slaepkamer...

In de twee vorige artikelen heb ik wat verteld over de uiteenlopende reacties op nieuwe theorieën van Galileï en Descartes. Vooral aan de nieuwe universiteit van Utrecht ontstond een enorm conflict naar aanleiding van de steun die professor Regius aan Descartes' denkbeelden gaf: Tien jaar later werd dit conflict nog eens over gedaan, maar dan op papier. De vorige keer besprak ik een gedeelte van het anonieme pamflet van de arts Van Velthuysen, waarin deze de opvatting van Galileï verdedigt. Dit derde artikel gaat over de opvatting van Van Velthuysen over de autoriteit van filosofen in de exegese. Verder behandel ik een kritische reactie van de predikant Du Bois en (beknopt) de positie van Huygens in deze zaak.

Als de Schrift iets leert met woorden, ontleend aan kunst en wetenschap, zonder die woorden te verklaren in de tekst zelf of in een andere tekst, dan is de beslissing wát nu precies de betekenis is, voorbehouden aan filosofen schrijft Van Velthuysen. Hij betreft dat ook op het spreken van de Bijbel over de mens als een 'levende ziel', én de vraag of de mens een geest heeft, een kernprobleem in het werk van Descartes. In de Bijbel kun je nergens enige uitleg vinden over de preciese betekenis van 'geest'. Is die materieel of niet? De beslissing is aan de filosofen. In Joh. 20,26 beschrijft Johannes hoe Jezus na zijn opstanding de discipelen opzocht toen Hij plotseling bij hen in de kamer stond. Maar de tekst leert niet duidelijk of de deur nu gesloten bleef of dat die open ging om Jezus door te laten. Filosofen moeten uitmaken of een lichaam door een ander 'lichaam' passeren kan of niet, schrijft Van Velthuysen.

In zijn pamflet behandelt Van Velthuysen twee zaken. Allereerst de vraag welke principes beslissend zijn of de tekst overdrachtelijk uitgelegd moet worden of niet. Ten

tweede welke disciplines autoriteit hebben om bij de exegese de doorslag te geven. In het eerste vraagstuk stelt Van Velthuysen dat bij de uitleg van de tekst gezocht moet worden naar wat de Heilige Geest in de tekst ons

Constantijn Huygens (1648)

leert. De letterlijke tekst blijft staan, maar is die strijdig met de rede, dan moet de betekenis gezocht worden in metaforische zin. In het tweede vraagstuk claimt Van Velthuysen dat in zaken waarin de Bijbel geen wetenschappelijke taal hanteert, de seculiere wetenschap uitsluitsel mag geven.

Het verbaast niet dat deze opstelling veel weerstand bij gereformeerde theologen ontmoette. Van Velthuysen gaat, zeker in zijn presentatie verder dan Descartes. Het is

namelijk opvallend dat de Franse wijsgeer in al zijn werk buitengewoon voorzichtig formuleerde. Hij vermeed de theologische discussie. En als hem verweten werd dat hij in conflict kwam met het leergezag, was hij de eerste die zijn woorden verzachtte. Descartes wilde geen conflict met het leergezag. Regius gaat die discussie wel aan en 10 jaar later ook Van Velthuysen. Zij verdedigden Descartes en claimden dat diens standpunt en ook het hunne legitiem is in de gereformeerde kerk. Sterker nog, zij tasten de ongenaakbare plaats van de theologie op de academie aan en pleitten voor exegetische autoriteit van filosofie en fysica. Die opstelling riep om tegenspraak. Die kwam dan ook. In hetzelfde jaar dat Van Velthuysen zijn pamflet publiceerde, kwam dominee Du Bois met een antwoord. Alleen al de titel van zijn pamflet liegt er niet om: *Naecktheyt van de cartesiansche philosophie, ontbloomt in een antwoord op een cartesiansch libel*.¹¹

Het begin van het boekje van Van Velthuysen lijkt heel gereformeerd, zo schrijft Du Bois, maar verderop komt de aap uit mouw. Van Velthuysen aanvaardt de autoriteit van de Schrift. Alleen als er iets in de Bijbel staat wat je niet met je verstand kunt begrijpen, dan moet je de woorden in een andere betekenis lezen en toepassen. Dat is wel heel kort door de bocht, vindt Du Bois. Als de Heilige Geest iets voor ons laat opschrijven, dan doet hij dat in klare en heldere taal. Daarom moet je niet van de 'gewone' betekenis afwijken dan alleen in uitzonderlijke gevallen. Du Bois formuleert een aantal regels voor zulke gevallen. Ik vat ze als volgt samen.

Allereerst moet je besluiten tot een figuurlijke uitleg als er in de tekst over de betekende zaak zo gesproken wordt dat de letterlijke betekenis uitgesloten is. Voorbeeld: Jezus zegt: 'Dit [brood] is mijn lichaam.' Ten tweede, als een letterlijke uitleg een met de confessie strijdige betekenis oplevert. Ten derde, als de letterlijke betekenis resulteert in een duidelijke ongerijmdheid. En tenslotte, als de bedoeling en de context van het bijbelwoord een letterlijke betekenis niet toestaan, maar duidelijk verwerpen (28/29).

De oprechte poging van Du Bois verdient een compliment. Wie immers geeft een duidelijke, éénduidige regel die beslist tussen letterlijke of figuurlijke uitleg? Du Bois formuleert vier regels, maar lost het probleem niet op. Alleen al wat betreft regel één, én over het door hem genoemde voorbeeld zijn er totaal verschillende, controversiële meningen. Rome legt immers de uitspraak van Christus *dit is mijn lichaam* letterlijk uit. De gereformeerden kiezen voor de sacramentele betekenis – avondmaal is teken en zegel – en de luthersen bevinden zich tussen deze twee exegeses. Dat de keuze van essentiële betekenis is, behoeft geen betoog.

Du Bois moet dan ook de toevlucht nemen tot een autoriteit. Als de tekst zelf toch niet voldoende aangeeft, welke exegetische keuze gedaan moet worden, dan beslist de theologie, schrijft Du Bois. Zo komen we tot zijn tweede bezwaar tegen Van Velthuysen, die immers de filosofie aanwijst als autoriteit.

De theologie heeft het laatste woord in de exegese want,

seght Godt self niet: De lippen des Priesters sullen de wetenschap bewaren, ende men sal uyt synen mont de wet soecken, want hij is een Engel des Heeren der Heyrscharen, Mal. 2 vers 7 [...]. *De faculteyt is een hooger faculteyt als de Philosophische en daerom past het de Philosophen niet de verklaringhe van Godes H. Woort ende de decisie van Theologische gheschillen sich te willen aenmatigen.*

(Du Bois, 1655, 10)

En dan blijkt al snel dat wijsgeren de bijbel slecht lezen. Want zeker is er in Psalm 19 sprake van een metafoor, schrijft Du Bois. Om de gedachte van Du Bois goed te begrijpen citeer ik nog eens de cruciale verzen uit Psalm 19 (Statenvertaling):

5 [...] Hij heeft in dezelve eene tent gesteld voor de zon. 6 En die is als een bruidegom, uitgaande uit zijne slaapkamer; zij is vroolijk als een held, om het pad te loopen. 7 Haar uitgang is van het einde des hemels, en haar omloop tot aan de einden deszelven; en niets is verborgen voor haar hitte.

Komt, volgens de tekst, de zon nu uit een slaapkamer? Nee!, schrijft Du Bois. De bruidegom, en niet de zon, komt uit de slaapkamer. Er is sprake van een ander beeld. Zoals de mens een huis heeft om in te wonen, zo heeft de zon een tent of een hut, namelijk de hemel. We kunnen als we omhoog kijken, duidelijk zien dat er nergens een tent is, dus moeten we dát overdrachtelijk uitleggen en niet vers 7 waarin de psalmist de baan van de zon langs de hemel beschrijft.

De poging van Du Bois de letterlijke tekst van de bijbel te laten staan, is aandoenlijk en verdient ook een zekere waardering want hij verdedigt de tekst van de Schrift. Voor ons is het standpunt van Van Velthuysen gesneden koek, maar dat was het zeker niet in 1655. Ons past geen geboorneerde reactie op het tegenstribbelen van Du Bois c.s.. Aan de andere kant, Du Bois is heel selectief en oppervlakkig in zijn redenering. Wel degelijk vergelijkt de psalmist de zon met een bruidegom en dan vooral op het gemeenschappelijke punt van het 'lopen'. Beiden, bruidegom en zon bewegen zich. En terwijl 'tent' in Psalm 19 overdrachtelijk begrepen wordt, geldt dat niet voor het 'lopen', zo meent Du Bois. Van Velthuysen, die wetenschappelijke waarneming in de discussie laat meewegen, kiest voor de vraag: wat leert de schrift hier?

Tot slot wil van deze serie artikelen wil ik iets vertellen over de opstelling van Constantijn Huygens in deze hele discussie. Huygens (1596-1687) voerde een kleine, maar geanimeerde briefwisseling met Desartes in de tijd dat de Franse wijsgeer in kasteel Endegeest en het klooster Egmond woonde. Uit de correspondentie blijkt de wederzijdse bewondering en waardering. En, terwijl de meeste

gereformeerden de filosofie van Descartes als een ultiem gevaar beschouwden, prees Huygens Descartes om zijn fijnzinnige analyses en beschouwingen. Huygens was in 1643 op Voorne met het leger van Frederik Hendrik en hoorde daar van een lid van de Utrechtse raad, van de polemiek die werd gevoerd. Hij schrijft een brief aan Descartes waarin hij onomwonden zijn zijde kiest. Ik citeer een gedeelte uit die brief¹²:

Ik heb langs de hele weg die wij tot nog toe hebben afgelegd, het juiste recht gezien dat U Voetius en zijn helper doet wedervaren. Zo kunt u uw geschrift zeker betitelen, want de zweep die u over hen gelegd hebt, hebben ze dubbel en dwars verdiend. Een van de verstandigsten onder de heren der Staten van Utrecht, die hier vertoeft, gaf mij gisteren hetzelfde oordeel: dat die man (Voetius P.Th.B?) – het zijn zijn woorden – begint te stinken in hun stad, terwijl er slechts zwakkelingen en enkele dwazen waarde aan hechten en het belangrijk vinden. [...] Een onnadenkende man vertelde me eens een aardige vergelijking. Hij zei dat de theologen gelijk waren aan biggen en dat wanneer je er één aan z'n staart trekt, dat ze allemaal krijsen. Datzelfde zal u overkomen van de kant van mensen die met hetzelfde sop zijn overgoten, maar de zwijgenden zullen u dankbaar zijn, of omdat u hen in hun mening bevestigd hebt, of hen aan u verplicht hebt door een belangrijke les te geven. Geschreven op Voorne, 6 juni 1643.

Dat liegt er niet om: theologen worden vergeleken met biggen die allemaal beginnen met **krijsen** als er één wordt lastig gevallen. Maar die mensen die zwijgen, die zullen Descartes dankbaar zijn, zo schrijft Huygens. Zij lezen eindelijk wat zij altijd al hadden gedacht. Huygens kiest in het conflict tussen de theologen van de Utrechtse school en Descartes onomwonden voor de laatste. Sterker, Voetius en zijn medestanders worden door Huygens op overduidelijke wijze op hun plaats gezet. Theologische geschillen waren dan ook niets voor de heer van Zuylichem. Hij hechtte aan de onafhankelijkheid van de wetenschappen had een broertje dood aan haarkloverijen. Alsof de theorie van Galileï en Descartes de vastheid van het geloof aantast! Als de bijbel spreekt over de omloop van de zon, dan is er overduidelijk sprake van een metafoor, dat behoeft voor de dichter Huygens geen betoog. In dezelfde tijd dat hij Descartes steunt in diens moeiten, schrijft Huygens zijn voortreffelijke bundel *Heilighe daghen*, met daarin het prachtige sonnet 'Sondagh'. Hij schreef het op 7 januari 1645 en ik citeer het hier volledig¹⁴:

*Sondagh
Is 'tSabbath dagh, mijn Ziel, of Sondagh? geen van twee.
De Sabbath is voorbij met sijne dienstbaerheden:
En de sonn die ick sie scheen gisteren als heden.
Maer die ick niet en sie schijnt niet soo se scheen.*

*Son, die ick niet en sie als door mijn' sonden heen,
Soon Gods, die desen dagh het aerdriick weer betreedden,
Fier als een Bruijdegom ter loop-baen ingereden,
'Ksie Sondagh sonder end, door dijne Wonden heen.
'tZij dan oock Sondagh nu, men magh't Gods Soondagh noemen,
Ia, en Gods Soen-dagh toe. Maer laet ick ons verdoemen,
Waer ick van drijen gae ick vind ons inde Schuld.
God Son, God Soon, God Soen, hoe langh duert dijn geduld?
Hoe langhe lijdt ghij, Heer, dijn' Soondagh, Soendagh, Sondagh,
Ondanckbaerlick verspilt, verspeelt, verspelt in Sondagh?*

Er was in de zeventiende eeuw een controverse over de vraag of nu de zaterdag of de zondag gevierd moet worden. Huygens plaatst zich boven dit geschil: het gaat om Gods Zoon, die op de zondag fier als een bruidegom uit het graf verrees, Psalm 19! De *zondag* is de dag van de Zoon, die de *zonde* verzoent. Die dag wordt door te veel mensen verspild door onledige spelletjes en zelfs verkeerd gespeld: was Zonde-dag of Zoon-dag niet beter geweest?

Huygens besteedt geen enkele aandacht aan de discussie rond Psalm 19, die hij toch zeker gekend heeft. Integendeel, hij werkt de metafoor, nieuwtestamentisch uit. De zon, dat is Christus, de zon der gerechtigheid.

Ik wil deze drie artikelen afsluiten met een paar conclusies en vragen.

1. Ook prof. Van Bruggen bespreekt het onderhavige probleem. Er is zelfs sprake van een ziekte verschijnsel, zo stelt hij, als men tegenwoordig vergeet dat de bijbel spreekt op grond van de menselijke **waarneming**.¹⁴ Zeker worden de betekenismogelijkheden van de tekst beperkt door buiten-textuele mogelijkheden. Maar wanneer de tekstbetekenis zich verzet tegen o.a. de wetenschap, dan gaat de tekst vóór. Een bijbellezer zou zich beroven van iedere verrassing en zichzelf slaan met leesblindheid! Toch vraag ik me af, in het licht van de beschreven discussie of Van Bruggen hier een afdoende hermeneutische regel formuleert. *Kán* Genesis 1 nu nog wel?, vraagt hij zelf. We moeten kiezen voor de tekst, maar welke regels geeft Van Bruggen voor de uitleg binnen de grenzen van de tekst? Hoe lang hebben b.v. de dagen in Genesis 1 nu geduurd?

2. Een andere vraag is wat nu precies de betekenis van de bijbel voor christen-wetenschappers is. In vroeger tijd was men met huid en haar gebonden aan de letterlijke tekst. De bijbel is geen wetenschappelijk spoorboekje. Blijft de boodschap van de bijbel beperkt tot een van van verlossing en vernieuwing van het leven of heeft de bijbel werkelijk méér te zeggen op alle terreinen van de wetenschap?

3. De figuur van René Descartes verdient enige **rehabili-**

tatie. Zijn filosofie wordt veelal gezien als hét begin van de autonomie van het menselijke denken en als zodanig een groot gevaar voor het gereformeerde geloof. Zeker, voor Descartes was de *ratio* het enige waar een mens zekerheid aan kan ontlelen. Het bestaan van God 'bewijst' Descartes door een denk-experiment en de bijbel heeft daarin eigenlijk geen betekenis. Dat is kwalijk. **Maar** de inzet van Descartes was vooral het denken onafhankelijk te maken van irrationele vooroordelen die wetenschappelijke vooruitgang belemmeren. De menselijke *ratio* wilde hij niet op de troon, maar het was hem te doen om de *waarheid* die hij ook verstandelijk kon doorgronden. En daar hoorde nadrukkelijk ook de metafysica bij. De methodische twijfel is een middel, een *methode* om te komen tot (ware) kennis. De scherpe rationele *kritiek* op de bijbel kwam pas bij de Verlichting toen de *ratio* oordeelde over geloofswaarheden. Dat was niet de opstelling van Descartes.

De vragen die men in de zeventiende eeuw stelde, zijn nog steeds actueel: wat is de relatie tussen geloof en wetenschap. Maar geloof veronderstelt allereerst een persoonlijke keuze. Die maakte men in 1650 met overtuiging. Een gelovig wetenschapper anno 1994 doet dat ook en vanuit die overtuiging gaat hij de confrontatie met de wetenschappelijke feiten en theorieën aan.

P. Bareman

¹¹ Uit: J. du Bois, *Naecktheyt van de cartesiaensche philosophie, ontbloomt in een antwoord op een cartesiaensch libel* enz. Utrecht, 1655. Knuttel no. 7713.

¹² Uit: *De briefwisseling van Constantijn Huygens*. Uitgegeven door J.A. Worp. Dl. III. pag. 386/387. Den Haag, 1915. Ik geef mijn eigen vertaling uit het Frans.

¹³ Uit: Constantijn Huygens, *Heilighe Daghen*. Uitgegeven naar de eerste editie van 1645. Ingeleid en toegelicht door L. Strengtholt. Amsterdam, 1974.

¹⁴ Zie: J. Van Bruggen, *Het lezen van de bijbel*. Kampen, 1981. pag. 34.

De toenemende internationalisatie in werksituaties roept allerlei vragen op bij

Zakenlieden, ondernemers, managers, adviseurs en medewerkers

Daarom organiseert het GMV een seminar

CHRISTEN ZIJN IN HET BUITENLAND

Aan het seminar wordt meegewerkt door:

Ds. R.Th. Pos, gereformeerd predikant te Zuidhorn
Mr. J.J.G. Bouwman, manager personeel Shell Verkoop te Rotterdam
Drs. J.G. van Oord, president-directeur Van Oord ACZ
Bagger- en Aannemingsmaatschappij

Woensdag 20 april 1994, 16.00-21.00 uur, Postiljonmotel Nulde.

Kosten GMV-leden f 75,-, anderen f 125,-, Studenten f 50,-. In de prijs zijn het boek 'Hoe kan een christen zaken doen' van R.M. Chewning en de maaltijd inbegrepen.

Meer informatie en aanmelding voor het seminar bij het GMV, tel. 038-218649.

Ik meld mij aan als GMV-lid,

Naam:

Adres:

Postcode:

Woonplaats:

Beroep:

Stuur de bon in een ongefrankeerde envelop naar het GMV, Antwoordnummer 1, 8000 VB Zwolle.

Presteren met principes

Maak jonge mensen niet weerloos

In *Trouw* van 1 maart schreef prof. A.K. Ploeger een pleidooi voor catechese aan jongeren van 12 tot 17 jaar. Sommige mensen vinden, dat je met catechisatie wel terecht kunt bij jongere kinderen en ook bij volwassenen, maar niet bij jongeren in de puberteit. Ploeger heeft bedenkingen tegen de gedachte, dat aan jongeren juist geen catechese moet worden gegeven.

Ouderen hebben de taak, opgroeiende jongeren te helpen een goede mening en juiste standpunten te vormen. Een aantal citaten uit zijn – overigens niet-gereformeerd – betoog:

Toch meen ik dat er wel enige bedenkingen ingebracht kunnen worden tegen Robbers' opzet. De belangrijkste is gericht tegen zijn bewering, dat jongeren van 13 tot 17 niet geïnteresseerd zijn in waar het in de kerk of de bijbel om gaat en dat men ze daarom maar een tijdje met rust moet laten.

(...)

Na mijn pleidooi voor volwassenen-catechese en mijn kritische instemming met basiscatechese, wil ik nu iets zeggen over mijn groeiende ergernis hoe wij met jongeren omgaan.

(...)

Waarom zouden jongeren niet 'leuk willen leren'? De afkeer van, de weerstand tegen, de overschilligheid voor kerk en geloof bij jongeren delen zij met steeds meer volwassenen. Zij komt voort uit de identificatie van kerk en geloof met betutteling, schijnheiligheid, gebrek aan werkelijkheidszin, saaiheid en ongelooftwaardigheid.

(...)

Maar geloven in deze tijd moet van de grond af aan anders zijn. Gericht op vrije keuze en oproep tot engagement.

(...)

Voorals de predikant saai preekt en de catecheet er een duf cognitief nummer van maakt, haken veel jongeren af.

De meeste ouders laten dat maar zo. We hebben heel wat liever een goede verhouding met onze oudere kinderen, dan dat we op alle verschillen in opvatting zout gaan leggen. We gaan meningsverschillen uit de weg, behalve wanneer het gaat om wat voor elke Nederlander 'bon ton' is, b.v. 'goede schoolprestaties'.

(...)

Ook wanneer men zou menen, dat uitspraken over de 'problemen van de jeugd van tegenwoordig' van alle tijden zijn, is toch op z'n minst één ding nieuw: jonge mensen treden een pluriforme wereld binnen en ze staan weerloos als ze niet hebben geleerd om eigen standpunten te bepalen. Als je dat kunt, kun je ook de juiste relaties aftasten. En kun je ook beter bepalen, wat de uitgangspunten zullen zijn voor je levensbeschouwing en je handelen in onze samenleving.

Ik denk dat het van eminent belang is, dat we reeds kinderen helpen om – in vrijheid! – hun meningen te vormen. Niet elke mening is oké, het is niet waar dat 'ieder het maar voor zichzelf moet weten'. Tolerantie is een groot goed, maar het wordt een vijand van het goede, wanneer men alles maar toelaat en als men onverschillig wordt voor wat anderen beweegt en overkomt.

Ook thuis komt het vaak niet tot gesprekken over de diepere vragen van het leven: waarom leef ik? Wie ben ik? Wie is de

ander en hoe zal ik de ander tegemoettreden? Waar sta ik voor? Waar leef ik naar toe, wat is mijn en onze toekomst? Moet en kan ik mijn nood, mijn angsten en onzekerheid oplossen binnen de gewone werkelijkheid van dit leven? Of verlang ik naar een laatste Hulp? Hoe kan ik uitdrukking geven aan de onvrede over ons menselijk bestaan?

Niemand zal ontkennen, dat deze vragen ook leven bij veel jongeren. Opvoeders moeten geholpen worden om deze vragen te kunnen oppakken bij hun kinderen. Opnieuw blijkt het belang van volwassenencatechese. Maar als er één plaats is in de gemeente waar deze vragen centraal staan, is het toch zeker de jongerencatechese.

Klachten over de kerkdienst

Sabine van der Heijden, stafmedewerkster van Youth for Christ Nederland, zette in *Trouw* van 3 maart zes klachten op een rijtje, die ze regelmatig hoort als ze met jongeren spreekt over de kerk. Haar inzet is niet sterk: zij vindt het belangrijker dat mensen geloven dan dat ze naar de kerk gaan. Omdat de praktijk leert, dat geloven buiten de kerk niet zo goed vol te houden is, moet je toch wel contact met andere gelovigen hebben.

Nieuw Nieuw Nieuw

ADRIAAN VALERIUS:

WILT HEDEN NU TREDEN

Buiten de bekende liederen uit de Nederlandse Gedenck-clanck is ook een selectie gemaakt van zijn onbekende liederen. Van ieder lied is een vierstemmige harmonisatie opgenomen, geschikt voor piano en orgel.

64 pag., geb., f 24,50.

VAN DEURSSSEN:

BIJBELS BEELDWOORDENBOEK

De tekeningen en beschrijvingen in dit boek berusten op oudheidkundig onderzoek (vernieuwde editie).

160 pag., pap., f 24,50.

P.A. HEIJ:

EEN BOEKJE OPEN OVER HET GPZ

Gereformeerde psychiatrische hulpverlening in de praktijk.

91 pag., pap., f 12,95.

Dit alles is weer verkrijgbaar bij:

Boekhandel B. Groenveld

Steynlaan 17, 3701 EA Zeist

Tel. 03404-22771

Ondeugdelijke tegenstelling, die ook al niet klopt omdat de kerk ook een deel van ons geloven is.

Ook de opmerkingen die ze weergeeft, verdienen onze kritische benadering. Toch is het de moeite waard ze eens te lezen en te overwegen. In het tweede deel van haar artikel geeft ze trouwens zelf ook wat tegengas.

Wie met jongeren over de kerk spreekt, hoort namelijk bijna altijd hetzelfde verhaal. In het kader van ons werk (zoals het 'Tribunaal' en de 'Try Out diensten'), praat ik regelmatig met jongeren en volwassenen over de kerk. En of het nu in **Hattem** is of in Zeist, in een gereformeerde kerk of een bondsgemeente, altijd weer komt het gesprek het eerst op de kerkdienst. En dan komen kerkelijke jongeren met het volgende rijtje 'klachten':

1. **De preken zijn vaak te moeilijk.** Er worden (theologische) woorden gebruikt die jongeren niet begrijpen, die hun niets zeggen. En wie kan jongeren kwalijk nemen dat zij niet geboeid worden door iets dat ze niet snappen?

2. **De preken gaan niet over hun eigen leven.** De vragen waar ze mee bezig zijn, zowel op micro- als op macro-niveau, komen zelden duidelijk naar voren. In de preken ligt het accent op mensen en gebeurtenissen 'daar en toen' in plaats van op het 'hier en nu'. Daardoor wordt het voor hen niet duidelijk dat het geloof relevant is voor hun eigen leven. Als de kerk één ding moet bieden, dan is het wel dat ze duidelijk laat zien wat je aan het geloof hebt voor je gewone leven; wie God is en welke plaats Hij in je leven in kan nemen!

3. **De liederen uit het Liedboek raken hen niet of nauwelijks.** De melodien zijn vaak langzaam en ouderwets, de tekst meestal moeilijk te begrijpen. Jongeren vragen om liederen die hen raken, waar ze het geloof in kunnen beleven. Lieder die vrolijk zijn en je iets van de blijdschap van het geloof laten ervaren. Zij vinden die in vele andere bundels, maar die worden door veel kerkmusici neerbuigend terzijde geschoven.

4. **De orgelmuziek waarmee die liederen begeleid worden, spreekt jongeren niet aan.** Muziek is heel belangrijk in de jongerencultuur, maar orgelmuziek valt daar absoluut buiten. 'Waarom?', zo vragen zij telkens weer. 'Kunnen de liederen niet net zo goed begeleid worden met gitaren, piano of keyboard, drums en allerlei andere instrumenten?' Vinden we ook

in de psalmen niet een rijkdom aan instrumenten?

5. **De kerkdiensten zijn altijd hetzelfde.** Elke week wordt dezelfde liturgie gevolgd. Dat heeft enerzijds iets vertrouwds, anderzijds is het ook saai. In een tijd waarin snelheid, afwisseling en beelden kenmerkend zijn voor de (jongeren)cultuur, staat de kerkcultuur daar haaks op met traagheid, elke week hetzelfde programma en haar gerichtheid op woorden. Er gebeurt zelden of nooit iets afwisselends, iets spannends, iets wat je wakker maakt en wat je niet snel weer vergeet, of iets waar je gewoon even om moet lachen.

6. **De kerkdienst is éénrichtingsverkeer.** Het is een 'one-man-show' waar geen plaats is voor je eigen vragen, voor gesprek over verschillende meningen. In onze mondige samenleving, waar je van kinds af aan leert om mee te praten, blijft de kerkdienst beperkt tot een uur lang eenzijdige communicatie.

Maar:

– Het is niet waar dat alle 'oudere' mensen tegen veranderingen zijn. Ik ontmoet veel mensen van alle leeftijden, die bovenstaande bezwaren delen óf er zoveel begrip voor hebben dat ze best mee willen gaan in veranderingen.

– Wanneer veranderingen plotsklaps zonder enige uitleg doorgevoerd worden, zeker als het accent daarbij op verandering van de vormen ligt, valt het ouderen niet kwalijk te nemen dat zij afhaken. Maar zo hoeft het ook niet. Het is belangrijk dat in kerken het gesprek op gang komt tussen mensen die de kerk verschillend beleven. Dat we leren om echt naar elkaar te luisteren en om zo begrip te krijgen voor de **moeites**, maar ook voor de rijkdom, van de ander.

(...)

Maar het gaat niet vanzelf. Je hebt er lef voor nodig, dat in de eerste plaats. En creativiteit. Het kost tijd en inspanning om écht met jongeren in gesprek te gaan. En het vraagt van veel predikanten (en kosteren en organisten) een andere manier van denken. Het gaat niet alleen om wat theologisch verantwoord is, maar ook om hoe het overkomt. Het vraagt dat je heel kritisch kijkt naar je eigen taalgebruik, en dat je steeds gespist bent op de vertaalslag van de bijbel naar het gewone leven. Hoe dat moet, kun je leren.

RIEMER & WALINGA, BOEKVERKOOPEM

GOEDE VRIJDAG EN PASEN 1994 NADEREN

Rond deze feestdagen wordt er veel geluisterd naar PASSIE- en PAASMUZIEK. In onze beide winkels hebben we daarvan een ruime collectie. We lichten daaruit:

J.S. BACH, DE MATTHÄUS-PASSION

in de uitvoering door de Nederlandse Bachvereniging met het Amsterdam Baroque Orchestra, onder leiding van de bekende TON KOOPMAN. Deze uitvoering oogstte veel lof vorig jaar. VOORDELIG GEPRIJSD: drie CD's VOOR SLECHTS f 84,90.

Met dezelfde uitvoeringen is dit jaar verschenen:

DE JOHANNES-PASSION

Het blad 'LUISTER' beloont deze uitvoering met een 10! Twee CD's: f 56,90

G. Riemer, Boekverkooper te Ermelo
Stationsstraat 131, 3851 ND Ermelo / Tel: 03417 52405 / Fax: 03417 - 51394

Boekhandel Ben Doornbos
Oude Kijk in 't Jatstraat 71, 9712 EE Groningen / Tel: 050 - 134041 / Fax: 050 - 107110

RIEMER & WALINGA, BOEKVERKOOPEM

De Evangelische Broedergemeente

Het *Oecumenisch Bulletin* van de Raad van Kerken in Nederland van maart 1994, geeft een 'kerktekening' van de Evangelische Broedergemeente, geschreven door ds. *Joh.J. van der Veer*.

De Evangelische Broedergemeente is zowel klein als wereldwijd. Het is een protestantse kerk, wellicht de oudste protestantse kerk in Nederland. Zij ontstond meer dan vijf eeuwen geleden in Bohemen en Moravië. Dat gebeurde onder invloed van de eerste reformatie, waaraan vooral de naam van de Praagse prediker Johannes Hus is verbonden. Hus stierf in 1415 op de brandstapel. Door onder meer de *Unitas Fratrum* of Broeder-Uniteit, zoals de Broedergemeente ook wel wordt genoemd, werd zijn gedachtegoed verder gedragen. Aanvankelijk kwam zij tot grote bloei. Later volgden, door de contra-reformatie, bitere onderdrukking en veel ellende. Uiteindelijk bleef er weinig méér over dan resten van een ondergrondse kerk.

In het begin van de 18e eeuw vluchtten enkele overgebleven gezinnen de grens over naar de, vroeger in Oost-Duitsland gelegen Oberlausitz. Graaf *Nikolaus* Ludwig von Zinzendorf, jurist en theoloog en naar later bleek een begenadigd kerkleider, stelde hun land ter beschikking. Samen met hen stichtte hij het dorp Hermhut. Aan die naam worden betekenissen gehecht als: 'Onder 's Heren hoede' en 'Op 's Heren hoede'.

(...)

In Nederland begon de geschiedenis van de Evangelische Broedergemeente door persoonlijke contacten van Zinzendorf en diens medestanders. Evenals in Duitsland en elders probeerden de Hermhutters (zo worden leden van de Broedergemeente ook wel genoemd) door het vormen van kleine groepen de grote protestantse kerken van binnenuit weer meer overtuigingskracht te geven.

Het zélf een 'echte' kerk worden, lag destijds nauwelijks in de bedoeling. Het ging meer om een beweging van dienen: het dienen van de kerk van Jezus Christus in haar verschillende gestalten en het dienen van de medemens. Dit wegcijferen van eigenbelang werd, met name in die tijd, onvoldoende begrepen. Zo ontstonden toch al vrij gauw eigen gemeenten, zoals in Amsterdam (1738), in Haarlem en Zeist. De laatste decennia kwamen er verschillende, vaak grote gemeenten bij, mede als gevolg van de migratie uit Suriname, één van de belangrijkste vroegere zendingsgebieden. Ongeveer 40.000 van de naar Nederland verhuisde Surinamers behoren tot de Broedergemeente. Hun bijzondere spiritualiteit betekent in tal van opzichten een verrijking van de kerk in Nederland en maakt haar in ieder geval veelkleuriger in geloof, leven en beleving.

(...)

De Broedergemeente is over de wereld verdeeld in negentien kerkprovincies. Zij heeft ruim 600.000 leden en miljoenen sympathisanten. Zo'n 80% woont in het Caraïbisch gebied en Oost- en Zuid-Afrika. Voor haar betekent zending dat de Blijde Boodschap geldt voor heel de mens. Om die reden werden niet alleen kerken gebouwd, maar kwamen er ook tal van diakonale, sociale en medische instellingen. Met name onderwijs werd zeer belangrijk geacht. Wat betreft Nederland staan in Zeist twee hermhutterscholen, in Amsterdam-Zuidoost één.

(...)

De gemeenten in Nederland behoren tot de Europese Continentale Provincie, die ook gemeenten in Duitsland, Scandinavië, Zwitserland en Estland omvat. De kerkprovincie wordt geleid door een synode. Die synode kiest een provinciaal bestuur met zetels in Hermhut, Bad Boll en Zeist. In Nederland coördineert een Centrale Raad het werk. De gemeenten hebben een oudstenraad (kerkeraad). De Broedergemeente kent bisschoppen. Hun

ambt is echter toegespitst op de zielzorg. In de organisatie hebben zij, in principe, geen functie. Al van het begin af aan stond de Broedergemeente open voor relaties met andere kerken. Zij is lid van de Wereldraad van Kerken, de Europese Conferentie van Kerken, de Raad van Kerken in Nederland en (via het Zendingsgenootschap) de Nederlandse Zendingsraad. Plaatselijk onderhouden alle gemeenten contacten met andere kerkelijke gemeenten en instanties.

G.J. van Middelkoop

UIT DE KERKEN

Beroepen te Anna Paulowna: Ph. Troost, kandidaat te Kampen; te Zwartsluis: G. Timmermans, kandidaat te Kampen.

Aangenomen naar Ermelo: P. Groenenberg te Amersfoort-West die bedankte voor Zeist; naar Vleuten-De Meern i.s.m. Maarssen-Breukelen: **R.H. Knigge**, kandidaat te Kampen, die bedankte voor **Gees**.

Toegelaten tot de dienst des Woords door de classis Drachten: kandidaat J.H. Tempelman, beroepen predikant te Mildam i.c.m. Nijega-Opeinde.

Preekconsent van R. Dean Anderson is door de classis Gouda- Leiden-Woerden met een half jaar, tot 8 oktober 1994, verlengd. Drs. **Anderson** is van maandag t/m vrijdag te bereiken op het adres: Oudestraat 19/2, 8261 CC Kampen, a (05202) 28474.

INTREDE

Ds. **W.M.** van Wijk te Leens deed zondag 13 maart jl. intrede te Dronten (wijk Noord). Bevestiger was ds. B. Luiten te Zwolle. Nieuw adres: Het Korhoen 43, 8251 MJ Dronten ☎ (03210) 13131.

Ds. **P.L. Voorberg** te Rouveen deed zondag 13 maart jl. intrede te Emmeloord. Bevestiger was ds. J.W. van der Jagt te Dalfsen. Nieuw adres: Geulstraat 12, 8303 JA Emmeloord a (05270) 19998.

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

Gorinchem * voor de dienst des Woords gecombineerd met Slidrecht (p. 122-123).

Slidrecht * voor de dienst des Woords gecombineerd met Gorinchem. **Diensten:** ingang kerkgebouw, **Grevelingenlaan**, parkeerplaats Overslydrecht. **Preekvoorziening en kerkblad:** A. van der Does, Rembrandtlaan 268, 3362 AK Slidrecht, tel.nr.: ongewijzigd. (p. 124)

PERSBERICHT

De kerkeraden van de Gereformeerde kerken te Slidrecht en Gorinchem hebben na een aantal besprekingen besloten tot samenwerking. Deze samenwerking heeft de instemming van beide gemeenten. De samenwerking heeft tot doel een eigen predikant te **verkrijgen**, waarbij de zelfstandigheid van beide gemeenten in stand blijft. Momenteel is het aantal leden te Slidrecht 137 en te Gorinchem 89. Beide gemeenten vertonen groei, een gevolg van acties die de gemeenten (afzonderlijk) ondernemen om het ledental te vergroten.